Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
TAMARA ĆAPETA
της 30ής Ιανουαρίου 2025[1]

Συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-555/23 και C-556/23

Μακελειό ΕΠΕ (C-555/23)
Zougla G.R. ΑΕ (C-556/23)
κατά
Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης (ΕΣΡ)

[αιτήσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας (Ελλάδα)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Οδηγία 2010/13 – Παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων (ΥΟΑΜ) – Ειδησεογραφικός ιστότοπος που παρέχει και ΥΟΑΜ – Σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας – Απαγόρευση μετάδοσης προγραμμάτων ποιοτικά υποβαθμισμένου περιεχομένου – Αρχή της σύμφωνης ερμηνείας – Όρια – Αρχή της νομιμότητας»

I. Εισαγωγή

1. Η αρμόδια εθνική αρχή εποπτείας των υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων (ΥΟΑΜ) της Ελλάδας επέβαλε πρόστιμα σε δύο εγχώριους ειδησεογραφικούς ιστοτόπους λόγω της εκ μέρους τους μετάδοσης εκπομπών οι οποίες έθιγαν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

2. Οι εν λόγω ειδησεογραφικοί ιστότοποι προσέφυγαν ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας (Ελλάδα), ήτοι του αιτούντος δικαστηρίου εν προκειμένω, κατά των πράξεων επιβολής των εις βάρος τους προστίμων, προβάλλοντας τον ισχυρισμό ότι οι ειδησεογραφικοί ιστότοποι που παρέχουν και ΥΟΑΜ δεν συγκαταλέγονται στους αποδέκτες των νομοθετικών διατάξεων που απαγορεύουν τη μετάδοση τέτοιου είδους εκπομπών.

3. Στο πλαίσιο των αντίστοιχων εθνικών ένδικων διαδικασιών ανέκυψαν πλείονα ζητήματα σχετικά με την ερμηνεία της οδηγίας για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων[2], καθώς και σχετικά με τα όρια της αρχής της σύμφωνης ερμηνείας.

[1] Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

[2] Οδηγία 2010/13/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 10ης Μαρτίου 2010, για τον συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων (οδηγία για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων) (ΕΕ 2010, L 95, σ. 1), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2018/1808 (στο εξής, στην ενοποιημένη της έκδοση: οδηγία ΥΟΑΜ).

II. Τα πραγματικά περιστατικά των κύριων δικών, τα προδικαστικά ερωτήματα και η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

4. Οι εταιρίες «Μακελειό ΕΠΕ» και «Zougla GR AE» (στο εξής: αιτούσες των κύριων δικών) διαχειρίζονται τους ομώνυμους ελληνικούς ειδησεογραφικούς ιστοτόπους, οι οποίοι μεταδίδουν και προγράμματα οπτικοακουστικών μέσων. Οι εν λόγω ιστότοποι δεν είναι παραδοσιακοί πάροχοι ΥΟΑΜ· με άλλα λόγια, η περίπτωσή τους δεν είναι παρεμφερής εκείνης των τηλεοπτικών σταθμών οι οποίοι εκπέμπουν είτε σε καθορισμένες συχνότητες είτε διαδικτυακά, ή και με τους δύο τρόπους. Εντούτοις, οι εν λόγω ειδησεογραφικοί ιστότοποι ενίοτε παρέχουν στο κοινό προγράμματα τα οποία εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας ΥΟΑΜ. Στο εξής, θα χαρακτηρίζω τους παρόχους αυτής της κατηγορίας ως «ειδησεογραφικούς ιστοτόπους που παρέχουν και ΥΟΑΜ».

5. Στις 29 Ιουνίου 2021, το «Μακελειό» μετέδωσε πρόγραμμα στο οποίο ο παρουσιαστής, ενώ παρουσίαζε την είδηση της επίσκεψης εκπροσώπων της κοινότητας ΛΟΑΤ+ στο γραφείο του Έλληνα Πρωθυπουργού, χρησιμοποίησε απαξιωτικές, προσβλητικές και υβριστικές για τους ομοφυλόφιλους εκφράσεις, έκανε ειρωνικά σχόλια σχετικά με τον γενετήσιο προσανατολισμό τους και προέτρεψε έμμεσα σε λεκτικές και έμπρακτες επιθέσεις εναντίον τους. Τέλος, ο εν λόγω παρουσιαστής έκανε επανειλημμένα σαφείς υπαινιγμούς σχετικά με τον γενετήσιο προσανατολισμό ρητώς κατονομαζόμενων πολιτικών προσώπων (στο εξής: πρώτο επίμαχο πρόγραμμα).

6. Στις 22 Φεβρουαρίου 2022, η Zougla μετέδωσε μέσω του ιστοτόπου της πρόγραμμα ραδιοφωνικού σταθμού ο οποίος επίσης εκπέμπει μέσω Διαδικτύου. Κατά τη διάρκεια της εκπομπής, και με αφορμή εκκρεμή ποινική υπόθεση σε βάρος τρίτων προσώπων για παιδεραστία, ο παρουσιαστής προέβη σε ατεκμηρίωτες προσωπικές επιθέσεις εναντίον συγκεκριμένων πολιτικών προσώπων, κατονομάζοντάς τα και προβαίνοντας σε καταιγισμό συκοφαντικών και υβριστικών χαρακτηρισμών, σχολιάζοντας την υποτιθέμενη τάση τους να προστατεύουν παιδόφιλους και παιδεραστές και να προωθούν συγκεκριμένα πρόσωπα σε θέσεις ευθύνης που τους επέτρεπαν να επιδιώκουν την ικανοποίηση των σεξουαλικών τους ορέξεων (στο εξής: δεύτερο επίμαχο πρόγραμμα).

7. Των δύο επίμαχων προγραμμάτων επελήφθη το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης (Ελλάδα, στο εξής: ΕΣΡ), ήτοι η ελληνική ανεξάρτητη ρυθμιστική αρχή η οποία ασκεί τα καθήκοντα εποπτείας και ρύθμισης της αγοράς των ΥΟΑΜ [3].

8. Το ΕΣΡ έκρινε ότι τα δύο επίμαχα προγράμματα τα οποία κατέστησαν διαθέσιμα στο κοινό ενέπιπταν στο πεδίο των αρμοδιοτήτων του, καθόσον έκρινε ότι τόσο το «Μακελειό» όσο και η Zougla αποτελούν παρόχους ΥΟΑΜ κατά την έννοια της οδηγίας ΥΟΑΜ και του νόμου 4779/2021 [4], ο οποίος μετέφερε την οδηγία στο εθνικό δίκαιο.

[3] Το ΕΣΡ αποτελεί την εθνική ρυθμιστική αρχή κατά την έννοια του άρθρου 30 της οδηγίας ΥΟΑΜ.

[4] Νόμος 4779/2021, Ενσωμάτωση στην εθνική νομοθεσία της Οδηγίας (ΕΕ) 2010/13 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 10ης Μαρτίου 2010 για τον συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων, όπως έχει τροποποιηθεί με την Οδηγία (ΕΕ) 2018/1808 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 14ης Νοεμβρίου 2018 και άλλες διατάξεις αρμοδιότητας της Γενικής Γραμματείας Επικοινωνίας και Ενημέρωσης (ΦΕΚ Α΄ 27 της 20ής Φεβρουαρίου 2021, στο εξής: νόμος 4779/2021).

9. Για τη μετάδοση του πρώτου επίμαχου προγράμματος [5] το ΕΣΡ επέβαλε στο «Μακελειό» δύο διοικητικές κυρώσεις. Η πρώτη κύρωση –πρόστιμο ύψους 30 000 ευρώ– επιβλήθηκε για παράβαση της προβλεπόμενης στο άρθρο 8 του νόμου 4779/2021 απαγόρευσης υποκίνησης σε βία ή μίσος εναντίον προσώπων λόγω του γενετήσιου προσανατολισμού τους. Η εν λόγω διάταξη του νόμου 4779/2021 μετέφερε στο ελληνικό δίκαιο το άρθρο 6 της οδηγίας ΥΟΑΜ. Από τις αποφάσεις περί παραπομπής προκύπτει ότι το άρθρο 8 του νόμου 4779/2021 δεν μετέφερε verbatim στο εθνικό δίκαιο το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας ΥΟΑΜ, αλλά παρέλειψε την εισαγωγική φράση της διάταξης αυτής, στην οποία διαλαμβάνεται η γενική αναφορά περί απαγόρευσης της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας [6].

10. Η δεύτερη κύρωση, συνιστάμενη επίσης σε πρόστιμο ύψους 30 000 ευρώ, επιβλήθηκε για παράβαση της απαγόρευσης προβολής ποιοτικά υποβαθμισμένου περιεχομένου. Η εν λόγω απαγόρευση προβλέπεται από δύο πράξεις του εθνικού δικαίου που προϋπήρχαν του νόμου 4779/2021 –ήτοι από τον νόμο 2328/1995 και από το προεδρικό διάταγμα 77/2003 [7]. Οι δύο αυτές πράξεις του εθνικού δικαίου επιβάλλουν ρητώς υποχρέωση σεβασμού της ανθρώπινης αξίας και προσωπικότητας και απαγορεύουν τη μετάδοση προγραμμάτων ποιοτικά υποβαθμισμένου περιεχομένου. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, το ΕΣΡ διευκρίνισε ότι ο λόγος για τον οποίο το περιεχόμενο των επίμαχων προγραμμάτων κρίθηκε ποιοτικά υποβαθμισμένο έγκειται ακριβώς στο ότι τα προγράμματα αυτά έθιγαν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

11. Ομοίως, το ΕΣΡ επέβαλε στη Zougla δύο διοικητικές κυρώσεις για τη μετάδοση του δεύτερου επίμαχου προγράμματος. Η πρώτη κύρωση, συνιστάμενη σε πρόστιμο ύψους 80 000 ευρώ, επιβλήθηκε λόγω της προβολής ποιοτικά υποβαθμισμένου περιεχομένου, ενώ η δεύτερη κύρωση, συνιστάμενη σε πρόστιμο ύψους 40 000 ευρώ, για παράβαση της υποχρέωσης σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Αμφότερες οι εν λόγω κυρώσεις επιβλήθηκαν βάσει των ίδιων δύο πράξεων του εθνικού δικαίου στις οποίες βασίστηκε η δεύτερη κύρωση που επιβλήθηκε εις βάρος του Μακελειού –ήτοι τον νόμο 2328/1995 και το προεδρικό διάταγμα 77/2003.

12. Ο νόμος 2328/1995 και το προεδρικό διάταγμα 77/2003, πράξεις οι οποίες αποτέλεσαν τη νομική βάση για την επιβολή ορισμένων από τις ανωτέρω κυρώσεις, δεν εντάσσουν ρητώς στο πεδίο εφαρμογής τους τους ειδησεογραφικούς ιστοτόπους που παρέχουν και ΥΟΑΜ. Ωστόσο, το ΕΣΡ έκρινε ότι, μολονότι οι διατάξεις του εθνικού δικαίου που προβλέπουν την υποχρέωση σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της προσωπικότητας έχουν θεσπιστεί πριν από την οδηγία ΥΟΑΜ, πρέπει να τυγχάνουν εφαρμογής σε «κάθε οπτικοακουστικό υλικό που παρέχεται στο κοινό μέσω ελεύθερα προσβάσιμων ηλεκτρονικών ιστοτόπων και το οποίο μπορεί να έχει επιπτώσεις σε αυτούς που το παρακολουθούν ανάλογες με εκείνες που προκαλούνται από τη μετάδοση αντίστοιχου υλικού από τους παραδοσιακούς παρόχους περιεχομένου». Επομένως, κατά το ΕΣΡ, οι υποχρεώσεις που απορρέουν από τις εν λόγω διατάξεις του εθνικού δικαίου πρέπει να ισχύουν και για τους ειδησεογραφικούς ιστοτόπους που παρέχουν και ΥΟΑΜ, μολονότι οι εν λόγω ιστότοποι δεν καταλαμβάνονται ρητά από το γράμμα των σχετικών εθνικών διατάξεων.

[5] Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση διευκρινίστηκε ότι το επίμαχο πρόγραμμα αρχικά μεταδόθηκε σε πραγματικό χρόνο (livestreaming), ενώ στη συνέχεια παρέμεινε στον ιστότοπο του «Μακελειού» και ήταν προσβάσιμο κατά παραγγελία (on-demand).

[6] Όπως προκύπτει από το παράρτημα ΙΙ αμφοτέρων των αποφάσεων περί παραπομπής, το άρθρο 8 του νόμου 4779/2021 ορίζει ότι: «Οι υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων δεν πρέπει να εμπεριέχουν υποκίνηση σε βία ή μίσος εναντίον ομάδας ανθρώπων ή μέλους ομάδας που προσδιορίζεται με βάση τα χαρακτηριστικά της φυλής, το χρώμα, την εθνική ή εθνοτική καταγωγή, τις γενεαλογικές καταβολές, τη θρησκεία, την αναπηρία, τον γενετήσιο προσανατολισμό, την ταυτότητα ή τα χαρακτηριστικά φύλου».

[7] Στις αποφάσεις περί παραπομπής παρατίθεται το άρθρο 1, παράγραφος 1, του νόμου 2328/1995, Νομικό καθεστώς της ιδιωτικής τηλεόρασης και της τοπικής ραδιοφωνίας, ρύθμιση θεμάτων της ραδιοτηλεοπτικής αγοράς και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ Α' 159 της 3ης Αυγούστου 1995, στο εξής: νόμος 2328/1995), καθώς και το άρθρο 2, παράγραφος 1, το άρθρο 4 και το άρθρο 9, παράγραφος 2, του προεδρικού διατάγματος 77/2003, Κώδικας δεοντολογίας ειδησεογραφικών και άλλων δημοσιογραφικών και πολιτικών εκπομπών (ΦΕΚ Α' 75 της 28ης Μαρτίου 2003, στο εξής: προεδρικό διάταγμα 77/2003).

13. Οι αιτούσες των κύριων δικών άσκησαν (διά χωριστών δικογράφων) ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας αιτήσεις ακυρώσεως των αποφάσεων του ΕΣΡ. Οι αιτούσες υποστηρίζουν ότι η επιβολή κυρώσεων εις βάρος τους για παράβαση της υποχρέωσης σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και για προβολή ποιοτικά υποβαθμισμένου περιεχομένου δεν είναι επιτρεπτή διότι οι διατάξεις του εθνικού δικαίου που προβλέπουν τις υποχρεώσεις αυτές δεν έχουν εφαρμογή στην περίπτωση ειδησεογραφικών ιστοτόπων που παρέχουν και ΥΟΑΜ.

14. Από τη δικογραφία που διαβιβάσθηκε στο Δικαστήριο δεν προκύπτει ότι οι αιτούσες βάλλουν κατά της διαπίστωσης ότι τα επίμαχα προγράμματα έθιγαν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια ή ότι ήταν ποιοτικά υποβαθμισμένου περιεχομένου. Αντιθέτως, οι αιτιάσεις τους αφορούν τη *δυνατότητα εφαρμογής*, στην περίπτωσή τους, των διατάξεων του εθνικού δικαίου διά των οποίων επιβάλλεται η υποχρέωση σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

15. Στο δικάζον τμήμα του Συμβουλίου της Επικρατείας δεν υφίσταται ομοφωνία όσον αφορά το ζήτημα αν η απαγόρευση της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της προβολής ποιοτικά υποβαθμισμένου περιεχομένου που επιβάλλουν οι οικείες διατάξεις του εθνικού δικαίου ισχύει και για τους ειδησεογραφικούς ιστοτόπους που παρέχουν και ΥΟΑΜ. Κατά τη γνώμη της πλειοψηφίας, οι οικείες διατάξεις του εθνικού δικαίου δεν αφορούν σαφώς και κατά τρόπο αναμφισβήτητο τους εν λόγω ιστοτόπους. Ως εκ τούτου, κατά τη γνώμη της πλειοψηφίας, η εθνική ρυθμιστική αρχή δεν εδύνατο να επιβάλει στις αιτούσες των κύριων δικών τις επίμαχες κυρώσεις κατ' ανάλογη εφαρμογή των διατάξεων αυτών του εθνικού δικαίου.

16. Κατά τη γνώμη όμως της μειοψηφίας του δικάζοντος τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας, οι οικείες διατάξεις του ελληνικού δικαίου –περιλαμβανομένου του άρθρου 15, παράγραφος 2, του Συντάγματος της Ελλάδας[8]– καταλαμβάνουν τη μετάδοση κάθε είδους προγράμματος ανεξαρτήτως του μέσου μετάδοσής του, και επομένως αφορούν και τους ειδησεογραφικούς ιστοτόπους που παρέχουν και ΥΟΑΜ. Επομένως, κατά τη γνώμη της μειοψηφίας, η απαγόρευση της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας που επιβάλλουν οι ήδη ισχύουσες διατάξεις του ελληνικού δικαίου ισχύει και για παρόχους όπως το «Μακελειό» και η Zougla. Συνεπώς, κατά τη μειοψηφία, νομίμως επέβαλε η εθνική ρυθμιστική αρχή τις επίμαχες κυρώσεις.

17. Παρά την ως άνω διχογνωμία, το δικάζον τμήμα του Συμβουλίου της Επικρατείας αποφάνθηκε ομόφωνα ότι μεταξύ των σκοπών της οδηγίας ΥΟΑΜ συγκαταλέγεται και η εξασφάλιση του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, καθώς και η αποτροπή της προβολής ποιοτικά υποβαθμισμένου περιεχομένου όπως το επίμαχο στις δύο υπό κρίση υποθέσεις. Ωστόσο, το αιτούν δικαστήριο ζητεί από το Δικαστήριο να επιβεβαιώσει ότι η συγκεκριμένη ερμηνεία της οδηγίας ΥΟΑΜ είναι ορθή.

18. Περαιτέρω, ακόμη και αν η απαγόρευση της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας αποτελεί σκοπό της οδηγίας ΥΟΑΜ και εμπίπτει στο ρυθμιστικό της πεδίο, το αιτούν δικαστήριο, ή, εν πάση περιπτώσει, η πλειοψηφία του δικάζοντος τμήματος αυτού, θεωρεί ότι δεν

[8] Το άρθρο 14 του ελληνικού Συντάγματος αφορά την ελευθερία της έκφρασης και την ελευθερία του Τύπου. Το άρθρο 15, παράγραφος 1, ορίζει ότι «οι προστατευτικές για τον τύπο διατάξεις του προηγούμενου άρθρου δεν εφαρμόζονται στον κινηματογράφο, τη φωνογραφία, τη ραδιοφωνία, την τηλεόραση και κάθε άλλο παρεμφερές μέσο μετάδοσης λόγου ή παράστασης».
Το άρθρο 15, παράγραφος 2, του ελληνικού Συντάγματος ορίζει ότι:
«Η ραδιοφωνία και η τηλεόραση υπάγονται στον άμεσο έλεγχο του Κράτους. Ο έλεγχος και η επιβολή των διοικητικών κυρώσεων υπάγονται στην αποκλειστική αρμοδιότητα του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης που είναι ανεξάρτητη αρχή, όπως νόμος ορίζει. Ο άμεσος έλεγχος του Κράτους, που λαμβάνει και τη μορφή του καθεστώτος της προηγούμενης άδειας, έχει ως σκοπό την αντικειμενική και με ίσους όρους μετάδοση πληροφοριών και ειδήσεων, καθώς και προϊόντων του λόγου και της τέχνης, την εξασφάλιση της ποιοτικής στάθμης των προγραμμάτων που επιβάλλει η κοινωνική αποστολή της ραδιοφωνίας και της τηλεόρασης και η πολιτιστική ανάπτυξη της Χώρας, καθώς και το σεβασμό της αξίας του ανθρώπου και την προστασία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας. […]»

ήταν επιτρεπτή η επιβολή των επίμαχων κυρώσεων εις βάρος ειδησεογραφικών ιστοτόπων που παρέχουν και ΥΟΑΜ απλώς και μόνον βάσει σύμφωνης με την οδηγία ΥΟΑΜ ερμηνείας του εθνικού δικαίου. Κάτι τέτοιο θα αντέβαινε στην αρχή της νομιμότητας, όπως αυτή διατυπώνεται στο αξίωμα nullum crimen, nulla poena sine lege.

19. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Συμβούλιο της Επικρατείας αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Εντάσσονται στους σκοπούς της Οδηγίας [2010/13], όπως αυτή τροποποιήθηκε με την [Οδηγία 2018/1808], και, συνεπώς, στο ρυθμιστικό πεδίο της α) η εξασφάλιση του σεβασμού και της προστασίας της ανθρώπινης αξίας και αξιοπρέπειας και β) η αποτροπή της προβολής ποιοτικά υποβαθμισμένου περιεχομένου από τους παρόχους τηλεοπτικών υπηρεσιών και, συγκεκριμένα, περιεχομένου με τα χαρακτηριστικά του περιεχομένου που προβλήθηκε στην προκειμένη περίπτωση από [τις αιτούσες εταιρίες];

2) Υπό την εκδοχή ότι α) η υποχρέωση σεβασμού και προστασίας της ανθρώπινης αξίας και αξιοπρέπειας ή/και β) η απαγόρευση προβολής ποιοτικά υποβαθμισμένου περιεχομένου και, συγκεκριμένα, περιεχομένου με τα χαρακτηριστικά [των επίμαχων εκπομπών] εμπίπτουν στο ρυθμιστικό πεδίο της Οδηγίας, αντίκειται στο άρθρο 4, [παράγραφος 1], της Οδηγίας σε συνδυασμό με την αρχή της ίσης μεταχείρισης, που κατοχυρώνεται στα άρθρα 20 και 21 του Χάρτη [των] Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εθνική ρύθμιση σύμφωνα με την οποία οι ως άνω υποχρεώσεις προβλέπονται για όλους τους παρόχους τηλεοπτικών υπηρεσιών πλην εκείνων που μεταδίδουν το τηλεοπτικό περιεχόμενο μόνο διαδικτυακά;

3) Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης στα δύο πρώτα ερωτήματα οφείλει η εθνική ρυθμιστική αρχή, προκειμένου να εξασφαλίσει την πρακτική αποτελεσματικότητα της Οδηγίας, να εφαρμόσει αδιακρίτως σε όλους τους παρόχους τηλεοπτικών υπηρεσιών τους κανόνες του εθνικού δικαίου με τους οποίους επιβάλλονται οι επίμαχες υποχρεώσεις, μολονότι το εθνικό δίκαιο προβλέπει τις σχετικές υποχρεώσεις και τις συναφείς με αυτές κυρώσεις για όλους τους λοιπούς παρόχους τηλεοπτικών υπηρεσιών, όχι όμως και για εκείνους που μεταδίδουν το περιεχόμενό τους αποκλειστικά διαδικτυακά, ή μήπως η επιβολή διοικητικών κυρώσεων για παράβαση των ανωτέρω υποχρεώσεων από εκπομπή διαδικτυακής τηλεόρασης, κατά διασταλτική ερμηνεία ή κατ' ανάλογη εφαρμογή των εθνικών κανόνων που αναφέρονται στις λοιπές τηλεοπτικές υπηρεσίες, δεν είναι συμβατή με την αρχή nullum crimen, nulla poena sine lege certa, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 49 παράγραφος 1 εδάφιο πρώτο του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε συνδυασμό με την αρχή της ασφάλειας δίκαιου;

4) Εφόσον στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα δοθεί αρνητική απάντηση και κριθεί ότι α) η υποχρέωση σεβασμού και προστασίας της ανθρώπινης αξίας και αξιοπρέπειας ή/και β) η απαγόρευση προβολής ποιοτικά υποβαθμισμένου περιεχομένου (και συγκεκριμένα περιεχομένου όπως αυτό [των επίμαχων εκπομπών]) δεν περιλαμβάνονται στο ρυθμιστικό πεδίο της Οδηγίας με την έννοια του άρθρου 4, [παράγραφος] 1, σε περίπτωση που το δίκαιο κράτους μέλους επιβάλλει στους παρόχους τηλεοπτικών υπηρεσιών μέσω επίγειας ευρυεκπομπής, μέσω δορυφόρου ή μέσω ευρυζωνικών δικτύων τις ως άνω υποχρεώσεις, με την απειλή της επιβολής διοικητικών κυρώσεων, αλλά δεν περιλαμβάνει αντίστοιχους κανόνες όσον αφορά τους παρόχους τηλεοπτικών υπηρεσιών μέσω διαδικτύου, έχει το άρθρο 2, [παράγραφος] 1, της Οδηγίας 2010/13, όπως ισχύει, την έννοια ότι η αρμόδια εθνική αρχή

υποχρεούται να εξετάσει το ενδεχόμενο επιβολής διοικητικών κυρώσεων για παράβαση των ανωτέρω κανόνων και κατά την μετάδοση εκπομπής διαδικτυακής τηλεόρασης βάσει της αρχής της ίσης μεταχείρισης;

5) Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης στο τέταρτο ερώτημα, είναι η υποχρέωση της εθνικής ρυθμιστικής αρχής, κατά τα ανωτέρω και βάσει σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο και, συγκεκριμένα, με τις ανωτέρω διατάξεις της Οδηγίας ερμηνείας του εθνικού δικαίου, να εφαρμόσει αδιακρίτως σε όλες τις τηλεοπτικές υπηρεσίες, ανεξαρτήτως του μέσου μετάδοσής τους, τους κανόνες του εθνικού δικαίου που επιβάλλουν τις εν λόγω υποχρεώσεις, συμβατή με την αρχή nullum crimen, nulla poena sine lege certa και την αρχή της ασφάλειας του δικαίου, δεδομένου ότι οι εν λόγω υποχρεώσεις, που προβλέπονται από το εθνικό δίκαιο για όλους τους λοιπούς παρόχους τηλεοπτικών υπηρεσιών, δεν αναφέρονται στην διαδικτυακή τηλεόραση;»

20. Γραπτές παρατηρήσεις κατέθεσαν στο Δικαστήριο η Μακελειό ΕΠΕ, το ΕΣΡ, η Ελληνική και η Σουηδική Κυβέρνηση, καθώς και η Επιτροπή.

21. Στις 16 Οκτωβρίου 2024 διεξήχθη επ’ ακροατηρίου συζήτηση κατά την οποία η Μακελειό ΕΠΕ, το ΕΣΡ, η Ελληνική και η Σουηδική Κυβέρνηση, καθώς και η Επιτροπή, ανέπτυξαν προφορικώς τις απόψεις τους.

III. Ανάλυση

A. Προκαταρκτικά ζητήματα

1. Μπορούν να θεωρούνται πάροχοι ΥΟΑΜ ιστότοποι όπως το «Μακελειό» και η Zougla;

22. Καταρχάς, είναι αναγκαίο να κριθεί αν το «Μακελειό» και η Zougla μπορούν να θεωρηθούν πάροχοι ΥΟΑΜ οι οποίοι εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας ΥΟΑΜ λόγω της μετάδοσης των επίμαχων προγραμμάτων για τα οποία τους επιβλήθηκαν πρόστιμα.

23. Φρονώ ότι, όπως προκύπτει σαφώς από την απόφαση New Media Online[9], στο ζήτημα αυτό προσήκει καταφατική απάντηση. Η εν λόγω απόφαση είναι προγενέστερη των τροποποιήσεων που επήλθαν στην οδηγία ΥΟΑΜ κατά το έτος 2018. Ωστόσο, η απόφαση παραμένει επίκαιρη, ιδίως καθόσον ορισμένες από τις κρίσεις που διαλαμβάνονται σε αυτήν ενσωματώθηκαν στην οδηγία ΥΟΑΜ με τις τροποποιήσεις του 2018.

24. Η υπόθεση εκείνη αφορούσε υπηρεσία παρεχόμενη από εταιρία η οποία διαχειριζόταν διαδικτυακή εφημερίδα –περίπτωση παρόμοια με εκείνες των αιτουσών στις υπό κρίση υποθέσεις. Ωστόσο, πέραν της κύριας υπηρεσίας που παρείχε, η εταιρία διέθετε επίσης στο κοινό βίντεο μικρής χρονικής διάρκειας με τα οποία παρουσιάζονταν σύντομα στιγμιότυπα ειδήσεων και τα οποία, υπό τη μορφή αυτή, δεν απαντούν συνήθως στην «κλασική» τηλεόραση. Τα εν λόγω βίντεο δεν σχετίζονταν με τις ειδήσεις που δημοσίευε η διαδικτυακή εφημερίδα.

[9] Απόφαση της 21ης Οκτωβρίου 2015, New Media Online (C-347/14, EU:C:2015:709, στο εξής: απόφαση New Media Online).

25. Υπό τις περιστάσεις εκείνες, το Δικαστήριο έκρινε κατ' αρχάς ότι «η έννοια του "προγράμματος", όπως νοείται στο άρθρο 1, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας 2010/13, περιλαμβάνει τη διάθεση βίντεο μικρής χρονικής διάρκειας, σε επιμέρους δικτυακό τόπο της ιστοσελίδας εφημερίδας, με τα οποία παρουσιάζονται σύντομα στιγμιότυπα τοπικών ειδήσεων, αθλητικών ανταποκρίσεων και ψυχαγωγίας» [10].

26. Ο ορισμός του «προγράμματος» κατά το άρθρο 1, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας ΥΟΑΜ παρέμεινε αμετάβλητος και μετά τις τροποποιήσεις του 2018. Κατά τον συγκεκριμένο ορισμό:

«ως "πρόγραμμα" νοείται το σειριακό σύνολο κινούμενων εικόνων με ή χωρίς ήχο, το οποίο συνιστά ένα μεμονωμένο στοιχείο, ανεξαρτήτως του μήκους του, στο πλαίσιο προγραμματισμού ή καταλόγου καταρτιζόμενου από τον πάροχο υπηρεσιών μέσων επικοινωνίας, το οποίο περιλαμβάνει ταινίες μεγάλου μήκους, βιντεοκλίπ, αθλητικά γεγονότα, κωμικές σειρές, ντοκιμαντέρ, παιδικά προγράμματα και δραματοποιημένα έργα·».

27. Στην απόφαση New Media Online το Δικαστήριο έκρινε περαιτέρω ότι, ακόμη και αν η κύρια δραστηριότητα της εταιρίας που παρέχει το εκάστοτε επίμαχο πρόγραμμα συνίσταται στην έκδοση ηλεκτρονικών εφημερίδων, το πρόγραμμα αυτό δεν παύει να αποτελεί υπηρεσία οπτικοακουστικών μέσων κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 1, στοιχείο α', σημείο i, της οδηγίας ΥΟΑΜ, εφόσον δεν συνιστά αναπόσπαστο παρεπόμενο στοιχείο της δημοσιογραφικής δραστηριότητας του εκδότη [11].

28. Εν συνεχεία, το άρθρο 1, παράγραφος 1, στοιχείο α', σημείο i, της οδηγίας ΥΟΑΜ, στο οποίο ορίζεται η έννοια της υπηρεσίας οπτικοακουστικών μέσων, τροποποιήθηκε προκειμένου να εναρμονισθεί με την εν λόγω νομολογία και προβλέπει πλέον τα εξής:

«α) ως "υπηρεσία οπτικοακουστικών μέσων" νοείται:

i) υπηρεσία όπως ορίζεται στα άρθρα 56 και 57 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου ο κύριος σκοπός της υπηρεσίας ή ενός διαχωρίσιμου τμήματός αυτής είναι η παροχή προγραμμάτων, υπό τη συντακτική ευθύνη του παρόχου υπηρεσιών μέσων επικοινωνίας προς το ευρύ κοινό, με σκοπό την ενημέρωση, την ψυχαγωγία ή την εκπαίδευση μέσω δικτύων ηλεκτρονικών επικοινωνιών κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2002/21/ΕΚ· η εν λόγω υπηρεσία οπτικοακουστικών μέσων είναι είτε μία τηλεοπτική εκπομπή, σύμφωνα με τα οριζόμενα στο στοιχείο ε' της παρούσας παραγράφου, είτε μία κατά παραγγελία υπηρεσία οπτικοακουστικών μέσων, σύμφωνα με τα οριζόμενα στο στοιχείο ζ' της παρούσας παραγράφου·»

29. Υπό το πρίσμα των προεκτεθέντων, θεωρώ ότι δεν χωρεί αμφιβολία ότι ιστότοποι οι οποίοι δεν αποτελούν συμβατικούς τηλεοπτικούς σταθμούς εμπίπτουν πράγματι στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας ΥΟΑΜ σε περίπτωση κατά την οποία μεταδίδουν προγράμματα κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 1, στοιχείο α', σημείο i, της οδηγίας ΥΟΑΜ, είτε η μετάδοση αυτή αποτελεί την κύρια υπηρεσία που παρέχουν είτε διαχωρίσιμο τμήμα των λοιπών υπηρεσιών.

[10] Απόφαση New Media Online (σκέψη 24).

[11] Απόφαση New Media Online (σκέψεις 26, 28 και 33).

30. Τα βίντεο που διέθεσαν στο κοινό το «Μακελειό» και η Zougla δεν φαίνεται να σχετίζονταν με τις ειδήσεις που δημοσιεύονταν στους αντίστοιχους ιστοτόπους. Ως εκ τούτου, τα επίμαχα εν προκειμένω προγράμματα φαίνεται ότι εμπίπτουν στον ορισμό της υπηρεσίας οπτικοακουστικών μέσων.

31. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, το «Μακελειό» υποστήριξε ότι δεν έφερε τη συντακτική ευθύνη για το επίμαχο πρόγραμμα.

32. Το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι «φυσικό ή νομικό πρόσωπο εγκατεστημένο σε κράτος μέλος θεωρείται ότι έχει την […] συντακτική ευθύνη […] όταν επιλέγει και οργανώνει τα προγράμματα του συγκεκριμένου καναλιού σε χρονική σειρά» [12]. Η κρίση αυτή του Δικαστηρίου αποτυπώνεται πλέον στον ορισμό της «συντακτικής ευθύνης» που περιέχεται στο άρθρο 1, παράγραφος 1, στοιχείο γ′, της οδηγίας ΥΟΑΜ [13].

33. Κατά τη διάκριση των αρμοδιοτήτων μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων στο πλαίσιο της διαδικασίας για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως, η διαπίστωση των πραγματικών περιστατικών εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο. Όσον αφορά τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης και το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο, το Δικαστήριο δεσμεύεται κατ' αρχήν από όσα εκθέτει το αιτούν δικαστήριο στην απόφαση περί παραπομπής [14].

34. Κρίσιμο από την άποψη αυτή στοιχείο αποτελεί το ότι, στις αποφάσεις περί παραπομπής, το αιτούν δικαστήριο, αφού έλαβε υπόψη την οδηγία ΥΟΑΜ και την απόφαση New Media Online, έκρινε ομόφωνα ότι, όσον αφορά τα επίμαχα προγράμματα των οποίων η μετάδοση αποτέλεσε την αιτία επιβολής των εις βάρος των αιτουσών προστίμων, αμφότερες οι αιτούσες των κύριων δικών ήταν πάροχοι ΥΟΑΜ κατά την έννοια της οδηγίας ΥΟΑΜ.

35. Επομένως, με την επιφύλαξη οριστικής επιβεβαίωσης από το αιτούν δικαστήριο, οι περιστάσεις των υποθέσεων των κύριων δικών φαίνεται ότι εμπίπτουν στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας ΥΟΑΜ, όπως αυτή τροποποιήθηκε το 2018.

2. Η διχογνωμία μεταξύ των μελών του δικάζοντος τμήματος του αιτούντος δικαστηρίου

36. Όπως προαναφέρθηκε, οι απόψεις των μελών του τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας που παρέπεμψε τις υποθέσεις διίστανται όσον αφορά την ερμηνεία του εφαρμοστέου στην υπό κρίση υπόθεση ελληνικού δικαίου (βλ. σημεία 15 και 16 των παρουσών προτάσεων).

37. Κατά μεν τη γνώμη της πλειοψηφίας, η γενικού χαρακτήρα απαγόρευση της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της μετάδοσης προγραμμάτων ποιοτικά υποβαθμισμένου περιεχομένου που επιβάλλουν οι διατάξεις του ελληνικού δικαίου δεν αφορά τους ειδησεογραφικούς ιστοτόπους που παρέχουν και ΥΟΑΜ. Αφετέρου δε, η μειοψηφία θεωρεί ότι οι συναφείς υποχρεώσεις που επιβάλλει το ισχύον εθνικό δίκαιο ισχύουν και για τη συγκεκριμένη κατηγορία παρόχων διαδικτυακού περιεχομένου.

[12] Πρβλ. απόφαση της 4ης Ιουλίου 2019, Baltic Media Alliance (C-622/17, EU:C:2019:566, σκέψη 41).

[13] Στην υπό κρίση υπόθεση η εταιρία Μακελειό ΕΠΕ, ερωτηθείσα σχετικώς κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, επιβεβαίωσε ότι την επιλογή και οργάνωση των οπτικοακουστικών μέσων είχε αναλάβει εργαζόμενος της εταιρίας υπό την εποπτεία της.

[14] Πρβλ. αποφάσεις της 16ης Μαρτίου 1978, Oehlschläger (104/77, EU:C:1978:69, σκέψη 4), και της 31ης Ιανουαρίου 2023, Puig Gordi κ.λπ. (C-158/21, EU:C:2023:57, σκέψη 61 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

38. Υπενθυμίζεται συναφώς ότι, βάσει της διακρίσεως των αρμοδιοτήτων στο πλαίσιο της διαδικασίας για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως, το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο να ερμηνεύει το εθνικό δίκαιο. Το Δικαστήριο περιορίζεται στην ερμηνεία των σχετικών διατάξεων του δικαίου της Ένωσης [15]. Οσάκις δε πρόκειται για οδηγία, όπως εν προκειμένω, το Δικαστήριο δύναται να διευκρινίζει ποιες είναι οι υποχρεώσεις τις οποίες η οδηγία απαιτεί από τα κράτη μέλη να επιβάλουν, διά της θέσπισης διατάξεων περί μεταφοράς της οδηγίας στην εθνική έννομη τάξη, στα πρόσωπα που υπόκεινται στη δικαιοδοσία τους.

39. Το ζήτημα αν η εθνική νομοθεσία μεταφέρει προσηκόντως ή πλημμελώς την οδηγία στο εθνικό δίκαιο εναπόκειται στην κρίση του αιτούντος δικαστηρίου. Ως προς το ζήτημα αυτό, το Δικαστήριο δεν είναι σε θέση εν προκειμένω να επιλύσει τη διχογνωμία μεταξύ πλειοψηφίας και μειοψηφίας του τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας το οποίο παρέπεμψε την υπόθεση.

40. Εντούτοις, κρίνεται σκόπιμο να υπομνησθεί ότι, κατά το άρθρο 288, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, η οδηγία δεσμεύει μεν κάθε κράτος μέλος στο οποίο απευθύνεται όσον αφορά το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, πλην όμως καταλείπει την επιλογή του τύπου και των μέσων στην αρμοδιότητα των εθνικών αρχών.

41. Επομένως, ως θέσπιση εκτελεστικών της οδηγίας διατάξεων δεν νοείται κατ' ανάγκην η θέσπιση νομοθετήματος το οποίο αποσκοπεί ειδικώς στη μεταφορά συγκεκριμένης οδηγίας.

42. Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, «η ύπαρξη γενικών αρχών ή γενικών κανόνων μπορεί να καταστήσει περιττή τη μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο μέσω ειδικών κανονιστικών ή νομοθετικών διατάξεων, υπό την προϋπόθεση, πάντως, ότι οι ως άνω κανόνες εξασφαλίζουν αποτελεσματικώς την πλήρη εφαρμογή της οδηγίας και ότι, στην περίπτωση κατά την οποία η επίμαχη διάταξη της εν λόγω οδηγίας έχει σκοπό την παροχή δικαιωμάτων στους ιδιώτες, η νομική κατάσταση που απορρέει από τις ως άνω αρχές είναι αρκούντως ακριβής και σαφής ώστε οι ωφελούμενοι να είναι σε θέση να γνωρίζουν το πλήρες περιεχόμενο των δικαιωμάτων τους και, κατά περίπτωση, να τα επικαλούνται ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων» [16].

43. Συνεπώς, «προκειμένου να κριθεί αν μια εθνική ρύθμιση θέτει επαρκώς σε εφαρμογή τις υποχρεώσεις που απορρέουν από συγκεκριμένη οδηγία, πρέπει να ληφθεί υπόψη όχι μόνον η ειδικώς θεσπισθείσα για τη μεταφορά της οδηγίας αυτής νομοθεσία, αλλά και το σύνολο των διαθέσιμων και εφαρμοστέων νομικών κανόνων» [17].

44. Επομένως, η προϋφιστάμενη της θέσπισης της οδηγίας νομοθεσία ή οι διατάξεις του οικείου εθνικού συντάγματος μπορεί να θεωρηθούν επαρκείς για τη μεταφορά οδηγίας στο εθνικό δίκαιο, υπό την προϋπόθεση ότι οι ιδιώτες δύνανται να γνωρίζουν με επαρκή βεβαιότητα ότι αντλούν δικαιώματα ή ότι τους επιβάλλονται υποχρεώσεις από την εκάστοτε οδηγία. Παρομοίως, είναι δυνατόν οι ήδη υφιστάμενοι κανόνες δικαίου να συμπληρωθούν απλώς από νεότερους καθ' ό μέρος δεν καλύπτουν ήδη το ρυθμιστικό πεδίο της οδηγίας. Επομένως, η κατάλληλη μέθοδος για τη μεταφορά των οδηγιών εξαρτάται από τις ειδικότερες κανονιστικές διαδικασίες που εφαρμόζονται στο εκάστοτε κράτος μέλος.

[15] Πρβλ. αποφάσεις της 1ης Δεκεμβρίου 1965, Dekker (33/65, EU:C:1965:118, σ. 904), και της 26ης Οκτωβρίου 2023, EDP – Energias de Portugal κ.λπ. (C-331/21, EU:C:2023:812, σκέψη 40 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[16] Απόφαση της 10ης Ιουνίου 2021, Ultimo Portfolio Investment (Luxembourg) (C-303/20, EU:C:2021:479, σκέψη 34 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[17] Απόφαση της 10ης Ιουνίου 2021, Ultimo Portfolio Investment (Luxembourg) (C-303/20, EU:C:2021:479, σκέψη 35).

45. Το ζήτημα αν ο νόμος 4779/2021, ο οποίος μετέφερε την οδηγία ΥΟΑΜ στην ελληνική έννομη τάξη, συμπλήρωσε απλώς το περίπλοκο νομοθετικό και κανονιστικό πλαίσιο που διέπει την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων στην Ελλάδα[18], εισάγοντας μόνον εκείνους τους κανόνες που δεν υπήρχαν ήδη (όπως υποστήριξαν κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση το ΕΣΡ και η Ελληνική Κυβέρνηση), εναπόκειται αποκλειστικά στην κρίση του εθνικού δικαστηρίου.

46. Τούτων λεχθέντων, μπορεί να θεωρηθεί ότι με το πρώτο και το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα ζητείται από το Δικαστήριο να διευκρινίσει ποιες είναι οι απευθυνόμενες στους παρόχους ΥΟΑΜ υποχρεώσεις που οφείλει κάθε κράτος μέλος να εισαγάγει στην έννομη τάξη του προκειμένου να μεταφέρει προσηκόντως την οδηγία ΥΟΑΜ στο εθνικό του δίκαιο. Η διευκρίνιση αυτή θα διευκολύνει το αιτούν δικαστήριο να αποφανθεί επί του ζητήματος αν η μεταφορά της εν λόγω οδηγίας στο εθνικό δίκαιο ήταν η προσήκουσα.

47. Εν συνεχεία, σε περίπτωση που κριθεί ότι η οδηγία ΥΟΑΜ δεν έχει μεταφερθεί στο εθνικό δίκαιο στο σύνολό της, το τρίτο προδικαστικό ερώτημα αφορά το ζήτημα αν το εθνικό δικαστήριο υποχρεούται, στο πλαίσιο της εξέτασης των υπό κρίση υποθέσεων, να ερμηνεύσει τις ισχύουσες διατάξεις του εθνικού δικαίου κατά τρόπον ώστε να επιτευχθεί το αποτέλεσμα που επιδιώκει η εν λόγω οδηγία. Στο πλαίσιο των υπό κρίση υποθέσεων, το ζήτημα έγκειται στο αν η απαγόρευση της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας απευθύνεται σε όλους τους παρόχους υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων, περιλαμβανομένων και των ειδησεογραφικών ιστοτόπων που παρέχουν και ΥΟΑΜ. Ειδικότερα, με το εν λόγω προδικαστικό ερώτημα το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινισθεί αν υφίσταται ενδεχομένως υπέρβαση των ορίων της αρχής της σύμφωνης ερμηνείας στην περίπτωση που η ερμηνεία αυτή έχει ως αποτέλεσμα την επιβολή υποχρέωσης σε βάρος ιδιώτη, η παράβαση της οποίας ενδέχεται να επισύρει ποινικές κυρώσεις.

48. Όπως θα καταδείξω κατωτέρω, υπό το πρίσμα των απαντήσεων που προτείνω να δοθούν στα ως άνω προδικαστικά ερωτήματα, παρέλκει η εξέταση του τετάρτου και του πέμπτου προδικαστικού ερωτήματος.

Β. Απάντηση στα προδικαστικά ερωτήματα

1. Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος – το ρυθμιστικό πεδίο της οδηγίας ΥΟΑΜ

49. Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί από το Δικαστήριο να επιβεβαιώσει ότι στους σκοπούς της οδηγίας ΥΟΑΜ, και, ως εκ τούτου, στο ρυθμιστικό πεδίο της, εντάσσονται α) η απαγόρευση της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και β) η αποτροπή της προβολής ποιοτικά υποβαθμισμένου περιεχομένου.

50. Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, την ερμηνεία του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας ΥΟΑΜ.

[18] Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Ελληνική Κυβέρνηση εξήγησε ότι το πολυεπίπεδο πλέγμα διατάξεων του εθνικού δικαίου που αφορούν τις ΥΟΑΜ θα πρέπει να γίνει αντιληπτό εντός του ιστορικού του πλαισίου, ξεκινώντας από το νέο Σύνταγμα, την αρχική καθιέρωση της ιδιωτικής τηλεόρασης, εν συνεχεία την ανάπτυξη και επέκταση της συνδρομητικής τηλεόρασης, τη μετάβαση στην ψηφιακή τηλεόραση –η οποία αντικατέστησε την αναλογική–, και την παροχή ΥΟΑΜ κατά παραγγελία (on-demand). Πέρα από τις τρεις πράξεις του εθνικού δικαίου περί των οποίων έχει ήδη γίνει λόγος, σχετικά με τις ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου υποθέσεις είναι και άλλα εθνικά νομοθετήματα, στα οποία παραπέμπουν οι αποφάσεις περί παραπομπής.

51. Η ως άνω διάταξη έχει ως εξής:

«1. Με την επιφύλαξη της υποχρέωσης των κρατών μελών να σέβονται και να προστατεύουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν με κατάλληλα μέσα ότι οι υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων που παρέχονται από παρόχους υπηρεσιών μέσων επικοινωνίας υπό τη δικαιοδοσία τους δεν εμπεριέχουν οποιαδήποτε:

α) υποκίνηση σε βία ή μίσος εναντίον ομάδας ανθρώπων ή μέλους ομάδας για οποιονδήποτε από τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 21 του Χάρτη·

β) δημόσια πρόκληση για τέλεση τρομοκρατικού εγκλήματος όπως ορίζεται στο άρθρο 5 της οδηγίας (ΕΕ) 2017/541.»

α) Επί της απαγόρευσης της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας

52. Καταρχάς, εγείρεται ζήτημα όσον αφορά τη σημασία της εισαγωγικής φράσης του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας ΥΟΑΜ: «[μ]ε την επιφύλαξη της υποχρέωσης των κρατών μελών να σέβονται και να προστατεύουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια». Πρέπει άραγε η φράση αυτή να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι απαιτεί από τα κράτη μέλη να επιβάλουν γενικού χαρακτήρα απαγόρευση, υποχρεώνοντας τους παρόχους ΥΟΑΜ να μην θίγουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια με τα προγράμματα που μεταδίδουν; Ή μήπως θα πρέπει να θεωρηθεί ότι οι μοναδικές υποχρεώσεις τις οποίες τα κράτη μέλη οφείλουν να επιβάλουν στους παρόχους ΥΟΑΜ είναι οι δύο συγκεκριμένες υποχρεώσεις που προβλέπονται στα στοιχεία α′ και β′ της ως άνω διατάξεως;

53. Η πρόταση της Επιτροπής για την οδηγία 2018/1808 δεν περιλάμβανε την εν λόγω εισαγωγική φράση [19].

54. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Επιτροπή διευκρίνισε ότι η συγκεκριμένη φράση ήταν προϊόν συμβιβασμού μεταξύ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου –το οποίο επέμενε να περιληφθεί ρητώς στην οδηγία η γενικού χαρακτήρα απαγόρευση της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας– και του Συμβουλίου –το οποίο αντιτίθετο στη χρήση τόσο γενικών διατυπώσεων στο κείμενο της οδηγίας ΥΟΑΜ.

55. Το μόνο διαθέσιμο στοιχείο εκ των προπαρασκευαστικών εργασιών παρέχει απλώς στο Δικαστήριο τη δυνατότητα να επιβεβαιώσει ότι, κατά τη νομοθετική διαδικασία η οποία κατέληξε στην τροποποίηση της οδηγίας ΥΟΑΜ, η ανωτέρω φράση έγινε δεκτή τόσο από το Κοινοβούλιο όσο και από το Συμβούλιο κατά το στάδιο της πρώτης ανάγνωσης [20]. Εντούτοις, ούτε οι λόγοι για τους οποίους το Κοινοβούλιο επιθυμούσε να περιληφθεί ρητώς στο κείμενο της

[19] Ευρωπαϊκή Επιτροπή, «Πρόταση οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την τροποποίηση της οδηγίας 2010/13/ΕΕ για τον συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων ενόψει των μεταβαλλόμενων συνθηκών της αγοράς» [COM(2016) 287 final]. Στην αρχική μορφή της οδηγίας ΥΟΑΜ (του 2010) το άρθρο 6 είχε ως εξής: «Τα κράτη μέλη μεριμνούν με τα ενδεδειγμένα μέσα ώστε οι υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων που παρέχονται από παρόχους υπό τη δικαιοδοσία τους να μην περιέχουν οποιαδήποτε πρόκληση μίσους βάσει φυλής, φύλου, θρησκείας ή εθνικότητας.» Επομένως, ούτε η διάταξη αυτή περιλάμβανε οποιαδήποτε αναφορά σε γενικού χαρακτήρα απαγόρευση των προγραμμάτων που θίγουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

[20] Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, «Πρόταση οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την τροποποίηση της οδηγίας 2010/13/ΕΕ σχετικά με το συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων επικοινωνίας ενόψει των μεταβαλλόμενων συνθηκών της αγοράς – Αποτελέσματα της πρώτης ανάγνωσης στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, (Στρασβούργο, 1-4 Οκτωβρίου 2018)» (ST 12689 2018 INIT), σ. 63. Η ίδια φράση περιλήφθηκε και στην αιτιολογική σκέψη 60 της οδηγίας 2018/1808.

οδηγίας η γενικού χαρακτήρα απαγόρευση της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ούτε, ιδίως, οι λόγοι για τους οποίους το Συμβούλιο αντιτάχθηκε στην πρόταση αυτή προκύπτουν από τα διαθέσιμα έγγραφα στα οποία καταγράφεται το ιστορικό θεσπίσεως της οδηγίας ΥΟΑΜ.

56. Επομένως, όπως δέχθηκε και η Επιτροπή κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, χωρούν εν προκειμένω τουλάχιστον δύο ερμηνείες. Αφενός μεν, μπορεί να θεωρηθεί ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας ΥΟΑΜ δεν επιτάσσει τη θέσπιση γενικού χαρακτήρα απαγόρευσης της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, αλλά μόνον τη θέσπιση δύο ειδικών απαγορεύσεων (της υποκίνησης σε μίσος ή βία του στοιχείου α′, και της δημόσιας πρόκλησης για τέλεση τρομοκρατικού εγκλήματος του στοιχείου β′). Αφετέρου δε, μπορεί να θεωρηθεί ότι η εν λόγω διάταξη επιτάσσει, *παράλληλα* με τη θέσπιση των δύο αυτών ειδικών απαγορεύσεων, *και* τη θέσπιση γενικού χαρακτήρα απαγόρευσης της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

57. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Επιτροπή προέκρινε την πρώτη ερμηνεία, ήτοι ότι η οδηγία ΥΟΑΜ δεν επιτάσσει τα κράτη μέλη να επιβάλουν στους παρόχους ΥΟΑΜ γενικού χαρακτήρα απαγόρευση της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Ωστόσο, διατύπωσε την άποψη ότι οι ειδικότερες υποχρεώσεις των κρατών μελών να απαγορεύουν περιεχόμενο που εμπεριέχει υποκίνηση σε βία, μίσος ή πράξεις τρομοκρατίας αποτελούν εκφάνσεις της απαίτησης να γίνεται σεβαστή η ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

58. Αντιθέτως, όλοι οι άλλοι μετέχοντες στην παρούσα διαδικασία (η Μακελειό ΕΠΕ, το ΕΣΡ, η Ελληνική και η Σουηδική Κυβέρνηση) συνέκλιναν στην άποψη ότι η διασφάλιση του σεβασμού και της προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας αποτελεί υποχρέωση την οποία επιβάλλει η οδηγία ΥΟΑΜ στα κράτη μέλη. Αυτή είναι επίσης και η θέση του αιτούντος δικαστηρίου.

59. Προτείνω στο Δικαστήριο να ερμηνεύσει την εισαγωγική φράση του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας ΥΟΑΜ υπό την έννοια ότι τα κράτη μέλη οφείλουν να θεσπίζουν στο εθνικό τους δίκαιο γενικού χαρακτήρα απαγόρευση των προγραμμάτων που θίγουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

60. Ο σκοπός της οδηγίας ΥΟΑΜ και το νομικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται το άρθρο της 6, παράγραφος 1, περιλαμβανομένων των λοιπών διατάξεων της ίδιας οδηγίας καθώς και, ευρύτερα, του δικαίου της Ένωσης και του διεθνούς δικαίου, συνηγορούν υπέρ της ερμηνείας της εισαγωγικής φράσης του άρθρου 6, παράγραφος 1, υπό την έννοια ότι τα κράτη μέλη οφείλουν να διασφαλίζουν την εκ μέρους των παρόχων ΥΟΑΜ τήρηση της γενικού χαρακτήρα υποχρέωσης να μην θίγουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια με τα προγράμματα που μεταδίδουν.

61. Μεταξύ άλλων, η οδηγία ΥΟΑΜ αποσκοπεί να διευκολύνει τη δημιουργία εσωτερικής αγοράς για τις ΥΟΑΜ, εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα υψηλό βαθμό προστασίας των στόχων γενικού συμφέροντος[21]. Προς τούτο η οδηγία βασίζεται στην αρχή της χώρας προέλευσης, κατ' εφαρμογήν της οποίας κάθε κράτος μέλος οφείλει να μεριμνά ώστε οι πάροχοι ΥΟΑΜ που υπάγονται στη δικαιοδοσία του να τηρούν τους κανόνες δικαίου που το κράτος αυτό επιβάλλει όσον αφορά τις ΥΟΑΜ που απευθύνονται στο κοινό[22]. Η οδηγία ΥΟΑΜ θεσπίζει τις ελάχιστες προδιαγραφές[23] προς τις οποίες οφείλουν να συμμορφώνονται όλοι οι πάροχοι ΥΟΑΜ (στα «πεδία τα οποία διέπονται από την οδηγία»). Εξ αυτού δικαιολογείται η επιβολή στα κράτη μέλη

[21] Βλ. αιτιολογική σκέψη 104 της οδηγίας ΥΟΑΜ.

[22] Άρθρο 2, παράγραφος 1, της οδηγίας ΥΟΑΜ.

[23] Βλ. αποφάσεις της 22ας Σεπτεμβρίου 2011, Mesopotamia Broadcast και Roj TV (C-244/10 και C-245/10, EU:C:2011:607, σκέψη 34), και της 18ης Ιουλίου 2013, Sky Italia (C-234/12, EU:C:2013:496, στο εξής: απόφαση Sky Italia, σκέψη 12).

της υποχρέωσης να μην εμποδίζουν τη διασυνοριακή λήψη ΥΟΑΜ από παρόχους προερχόμενους από άλλα κράτη μέλη. Τα κράτη μέλη δεν δύνανται, καταρχήν, να επιβάλλουν περιορισμούς για λόγους που εμπίπτουν στα πεδία τα οποία διέπονται από την οδηγία [24].

62. Ως εκ τούτου, όσον αφορά τους παρόχους ΥΟΑΜ, η οδηγία θεσπίζει ένα σύνολο κοινών υποχρεώσεων διά των οποίων ενισχύεται η αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των κρατών μελών και χωρίς τις οποίες θα ήταν δύσκολο να αποδεχθούν τα κράτη μέλη τη διασυνοριακή παροχή ΥΟΑΜ χωρίς προηγούμενο έλεγχο και αδειοδότηση. Στις υποχρεώσεις αυτές καταλέγεται ο σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνει ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης) [25], περιλαμβανομένου και του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, όπως προβλέπεται στο πρώτο άρθρο αυτού.

63. Όσον αφορά το γράμμα της οδηγίας ΥΟΑΜ, η προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας μνημονεύεται –πέραν της εισαγωγικής φράσης του άρθρου 6, παράγραφος 1– και στις αιτιολογικές σκέψεις 59, 60 και 104 αυτής ως μία εκ των αξιών που οφείλει να διασφαλίσει η οδηγία ΥΟΑΜ. Επομένως, ακόμη και αν ο Χάρτης δεν δύναται αφ' εαυτού να επιβάλει υποχρεώσεις στα κράτη μέλη, η οδηγία ΥΟΑΜ σαφώς εντάσσει την υποχρέωση σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στις υποχρεώσεις που οφείλουν να τηρούν τα κράτη μέλη προκειμένου να καταστεί δυνατή η εύρυθμη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς στον τομέα των ΥΟΑΜ [26].

64. Στην αιτιολογική σκέψη 3 της οδηγίας ΥΟΑΜ γίνεται μνεία της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τη διασυνοριακή τηλεόραση, την οποία ενέκρινε το Συμβούλιο της Ευρώπης στις 5 Μαΐου 1989 [27]. Στην εν λόγω Σύμβαση, στην οποία έχει βασιστεί και στο παρελθόν το Δικαστήριο κατά την ερμηνεία της οδηγίας ΥΟΑΜ [28], περιλαμβάνεται το άρθρο 7, το οποίο φέρει τον τίτλο «Ευθύνη του τηλεοπτικού οργανισμού» και ορίζει ότι «από απόψεως παρουσίασης και περιεχομένου, όλα τα επιμέρους στοιχεία των υπηρεσιών προγράμματος πρέπει να σέβονται την αξιοπρέπεια του ανθρώπου και τα θεμελιώδη δικαιώματα των άλλων».

65. Ακόμη πιο σημαντικό είναι το γεγονός ότι η ανθρώπινη αξιοπρέπεια αποτελεί μία από τις αξίες που μνημονεύονται στο άρθρο 2 ΣΕΕ, ήτοι τη διάταξη που απαριθμεί τις αξίες στις οποίες βασίζεται η Ευρωπαϊκή Ένωση [29]. Στη εν λόγω διάταξη διακηρύσσεται ότι οι αξίες αυτές είναι κοινές στα κράτη μέλη.

66. Επιπλέον, όλα τα κράτη μέλη της Ένωσης είναι επίσης συμβαλλόμενα μέρη της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (ΕΣΔΑ). Παρά το γεγονός ότι η σύμβαση αυτή δεν περιέχει διατάξεις που να

[24] Άρθρο 3 της οδηγίας ΥΟΑΜ.

[25] Αιτιολογική σκέψη 16 της οδηγίας ΥΟΑΜ.

[26] Λαμβανομένων υπόψη περιστάσεων όπως είναι εκείνες των κύριων δικών, θα μπορούσε να επισημανθεί επιπροσθέτως ότι το έτος 1998 το Συμβούλιο εξέδωσε τη σύσταση 98/560/ΕΚ, της 24ης Σεπτεμβρίου 1998, για την ανάπτυξη της ανταγωνιστικότητας της ευρωπαϊκής βιομηχανίας οπτικοακουστικών υπηρεσιών και υπηρεσιών πληροφόρησης μέσω της προώθησης εθνικών πλαισίων με σκοπό την επίτευξη συγκρίσιμου και αποτελεσματικού επιπέδου προστασίας των ανηλίκων και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (ΕΕ 1998, L 270, σ. 48).

[27] Σειρά συνθηκών του Συμβουλίου της Ευρώπης αριθ. 132.

[28] Πρβλ. αποφάσεις της 2ας Ιουνίου 2005, Mediakabel (C-89/04, EU:C:2005:348, σκέψη 41) –η οποία ερμηνεύει τις οδηγίες 89/552 και 98/34/ΕΚ, προγενέστερες της οδηγίας ΥΟΑΜ–, και της 4ης Ιουλίου 2019, Baltic Media Alliance (C-622/17, EU:C:2019:566, σκέψεις 69 και 70).

[29] Το Δικαστήριο έχει επανειλημμένως τονίσει την ιδιαίτερη σημασία του άρθρου 2 ΣΕΕ, μεταξύ άλλων στην απόφασή του της 27ης Φεβρουαρίου 2018, Associação Sindical dos Juízes Portugueses (C-64/16, EU:C:2018:117, σκέψεις 30 και 32). Στην απόφαση της 16ης Φεβρουαρίου 2022, Ουγγαρία κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου (C-156/21, EU:C:2022:97, σκέψη 232), το Δικαστήριο έκρινε ότι «πρέπει να υπομνησθεί ότι το άρθρο 2 ΣΕΕ δεν συνιστά απλή διατύπωση κατευθύνσεων ή προθέσεων πολιτικής φύσεως, αλλά περιέχει αξίες οι οποίες [...] αποτελούν μέρος της ίδιας της ταυτότητας της Ένωσης ως κοινής έννομης τάξης, αξίες οι οποίες συγκεκριμενοποιούνται μέσω αρχών που συνεπάγονται νομικά δεσμευτικές υποχρεώσεις για τα κράτη μέλη».

επιβάλουν ρητώς τον σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) προκύπτει ότι ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της ανθρώπινης ελευθερίας αποτελούν την πεμπτουσία της ΕΣΔΑ [30].

67. Η κομβική σημασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας επισημαίνεται περαιτέρω σε διάφορες πράξεις του διεθνούς δικαίου, μεταξύ των οποίων η Οικουμενική Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, του 1948, της οποίας το προοίμιο και το άρθρο 1 μνημονεύουν την έννοια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

68. Επομένως, κατά λογική αυτής ερμηνεία, η εισαγωγική φράση του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας ΥΟΑΜ απλώς υπενθυμίζει υποχρέωση την οποία ήδη υπέχουν τα κράτη μέλη. Η διάταξη απλώς θέτει σε εφαρμογή, στον τομέα των υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων, τη γενικού χαρακτήρα υποχρέωση των κρατών μελών να σέβονται και να προστατεύουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, ενώ καθίσταται σαφές ότι, κατά τη θέσπιση διατάξεων του εθνικού δικαίου που ρυθμίζουν τον τομέα των ΥΟΑΜ, τα κράτη μέλη οφείλουν να επιβάλουν τη συγκεκριμένη υποχρέωση στους παρόχους [31].

69. Για τον λόγο αυτό, και προς απάντηση του πρώτου σκέλους του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος, φρονώ ότι το Δικαστήριο θα πρέπει να αποφανθεί ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας ΥΟΑΜ υποχρεώνει τα κράτη μέλη να επιβάλλουν στους παρόχους ΥΟΑΜ, μέσω των διατάξεων του εθνικού τους δικαίου για τη ρύθμιση των υπηρεσιών αυτών, τη γενικού χαρακτήρα απαγόρευση να θίγουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια με τα προγράμματα που μεταδίδουν.

β) Επί της απαγόρευσης προβολής ποιοτικά υποβαθμισμένου περιεχομένου

70. Με το δεύτερο σκέλος του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν η οδηγία ΥΟΑΜ επιβάλλει στα κράτη μέλη να απαγορεύουν τη μετάδοση προγραμμάτων ποιοτικά υποβαθμισμένου περιεχομένου. Κατά τα φαινόμενα, το αιτούν δικαστήριο υποβάλλει το εν λόγω ερώτημα έχοντας υπόψη προγράμματα, όπως τα δύο επίμαχα εν προκειμένω, τα οποία θίγουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

71. Κατά τη γνώμη μου, και όπως υποστήριξε η Σουηδική Κυβέρνηση κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η ποιότητα του περιεχομένου των προγραμμάτων δεν εμπίπτει στο ρυθμιστικό πεδίο της οδηγίας ΥΟΑΜ.

72. Μπορεί πάντως να υποστηριχθεί και η άποψη ότι η απαγόρευση της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας έχει αντίκτυπο και στο περιεχόμενο των προγραμμάτων –εφόσον τούτο δεν επιτρέπεται να θίγει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια– και ότι, υπό την έννοια αυτή, η οδηγία ΥΟΑΜ πράγματι έχει συνέπειες όσον αφορά το περιεχόμενο των προγραμμάτων. Ωστόσο, πέρα από την απαίτηση να μη θίγουν τα προγράμματα την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και

[30] Βλ., για παράδειγμα, αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 22ας Νοεμβρίου 1995, S.W. κατά Ηνωμένου Βασιλείου (CE:ECHR:1995:1122JUD002016692, § 44), της 29ης Απριλίου 2002, Pretty κατά Ηνωμένου Βασιλείου (CE:ECHR:2002:0429JUD000234602, § 65), και της 25ης Ιουνίου 2024, Ουκρανία κατά Ρωσίας (Κριμαία) (CE:ECHR:2024:0625JUD002095814, § 1290).

[31] Πράγματι, κατά την εύστοχη διατύπωση της γενικής εισαγγελέα V. Trstenjak στις προτάσεις της στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις N. S. κ.λπ. (C-411/10, EU:C:2011:610, σημείο 112) «η αξιοπρέπεια του ανθρώπου δεν πρέπει να είναι μόνο "σεβαστή", αλλά "και να προστατεύεται"».

να τηρούνται οι λοιπές υποχρεώσεις που επιβάλλονται διά των συντονισμένων κανόνων της οδηγίας ΥΟΑΜ, η εν λόγω οδηγία δεν παρεμβαίνει κατ' άλλον τρόπο στο περιεχόμενο των προγραμμάτων.

73. Εν κατακλείδι, εθνική ρύθμιση η οποία καθιστά δυνατή την επιβολή κυρώσεων εις βάρος των παρόχων ΥΟΑΜ που μεταδίδουν προγράμματα θίγοντα την αξία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας εμπίπτει πράγματι στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας ΥΟΑΜ.

74. Αντιθέτως, εθνική ρύθμιση διά της οποία προβλέπεται η επιβολή κυρώσεων λόγω της μετάδοσης προγραμμάτων τα οποία απλώς κρίνονται ως ποιοτικά υποβαθμισμένου περιεχομένου δεν εμπίπτει στα πεδία τα οποία διέπονται από την οδηγία.

75. Στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να διαπιστώσει αν ο λόγος για τον οποίο επιβλήθηκαν πρόστιμα εις βάρος των αιτουσών των κύριων δικών ανάγεται στην προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ή στο υποβαθμισμένο περιεχόμενο των προγραμμάτων τους.

76. Ως εκ τούτου, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα ως εξής. Στο ρυθμιστικό πεδίο της οδηγίας ΥΟΑΜ, εξεταζόμενο υπό το πρίσμα των σκοπών της, εντάσσεται η γενικού χαρακτήρα απαγόρευση των προγραμμάτων που θίγουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Πέραν της απαγορεύσεως της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, καθώς και της απαιτήσεως τηρήσεως των λοιπών υποχρεώσεων που επιβάλλονται με την οδηγία στα πεδία τα οποία διέπει, το περιεχόμενο των προγραμμάτων δεν εντάσσεται στο ρυθμιστικό πεδίο της οδηγίας ΥΟΑΜ.

2. Επί του δευτέρου προδικαστικού ερωτήματος – λεπτομερέστεροι ή αυστηρότεροι εθνικοί κανόνες

77. Το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας ΥΟΑΜ παρέχει στα κράτη μέλη την ευχέρεια να θεσπίζουν, υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις, αυστηρότερους κανόνες στα πεδία που ρυθμίζονται από την οδηγία. Η εν λόγω διάταξη έχει ως εξής:

«Τα κράτη μέλη διατηρούν την ευχέρεια να απαιτούν από τους παρόχους υπηρεσιών μέσων επικοινωνίας που υπάγονται στη δικαιοδοσία τους τη συμμόρφωσή τους [με] λεπτομερέστερους ή αυστηρότερους κανόνες στα πεδία που ρυθμίζονται από την παρούσα οδηγία, υπό την προϋπόθεση ότι οι κανόνες αυτοί συνάδουν με το ενωσιακό δίκαιο.»

78. Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να ερμηνευθεί η ως άνω διάταξη ή, ακριβέστερα, να διευκρινιστεί αν τα κράτη μέλη που θεσπίζουν τέτοιου είδους αυστηρότερους κανόνες δύνανται να προβαίνουν σε διάκριση αναλόγως των διαφόρων κατηγοριών παρόχων ΥΟΑΜ.

79. Θεωρώ ότι το ανωτέρω προδικαστικό ερώτημα τυγχάνει παραδεκτό μόνον στην περίπτωση που γίνει δεκτό ότι ορισμένοι εκ των επίμαχων εν προκειμένω κανόνων του εθνικού δικαίου – ήτοι, των κανόνων που απαγορεύουν την προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ή τη μετάδοση προγραμμάτων ποιοτικά υποβαθμισμένου περιεχομένου– αποτελούν αυστηρότερους ή λεπτομερέστερους κανόνες.

80. Κάτι τέτοιο, ωστόσο, δεν συμβαίνει.

81. Η μεν απαγόρευση της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας επιβάλλεται υπό μορφήν γενικού χαρακτήρα υποχρέωσης δυνάμει του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας ΥΟΑΜ, και δεν αποτελεί «αυστηρότερο» κανόνα.

82. Η δε απαγόρευση της μετάδοσης προγραμμάτων ποιοτικά υποβαθμισμένου περιεχομένου δεν αποτελεί κανόνα ο οποίος εμπίπτει στα πεδία που ρυθμίζονται από την οδηγία ΥΟΑΜ και, ως εκ τούτου, δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής.

83. Επομένως, δεν φαίνεται ότι τυχόν απάντηση στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα μπορεί να είναι χρήσιμη για το αιτούν δικαστήριο [32], οπότε το Δικαστήριο πρέπει να αρνηθεί να δώσει απάντηση στο ερώτημα αυτό λόγω απαραδέκτου.

84. Εν πάση περιπτώσει, δεδομένου ότι το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα αφορά επίσης το ζήτημα αν επιτρέπεται διαφορετική αντιμετώπιση των διαφόρων κατηγοριών παρόχων ΥΟΑΜ, θα ήθελα να προσθέσω, ειδικώς όσον αφορά την απαγόρευση της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ότι η απαγόρευση αυτή πρέπει να επιβάλλεται αδιακρίτως σε όλους τους παρόχους ΥΟΑΜ.

85. Ωστόσο, όσον αφορά την επιβολή αυστηρότερων κανόνων στα πεδία που ρυθμίζονται από την οδηγία ΥΟΑΜ –ζήτημα το οποίο πάντως δεν αφορά τις υπό κρίση υποθέσεις–, το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει ότι είναι επιτρεπτή η διαφορετική αντιμετώπιση των διαφόρων κατηγοριών παρόχων ΥΟΑΜ. Εφόσον οι διαφορετικοί πάροχοι τελούν σε αντικειμενικώς διαφορετικές μεταξύ τους καταστάσεις, δεν υφίσταται κώλυμα να τους επιβάλλονται διαφορετικοί κατά περίπτωση κανόνες [33]. Στην απόφαση Sky Italia, το Δικαστήριο έκρινε επιτρεπτό τον καθορισμό συντομότερων χρονικών ορίων ωριαίας μετάδοσης διαφημίσεων για τους οργανισμούς συνδρομητικής τηλεόρασης σε σύγκριση με τα όρια που ισχύουν για τους οργανισμούς που εκπέμπουν τηλεοπτικό πρόγραμμα ελεύθερης λήψης. Η διαφοροποίηση αυτή κρίθηκε δικαιολογημένη για τον λόγο ότι, ενώ οι μεν μπορούν να καλύψουν τις δαπάνες τους πραγματοποιώντας έσοδα από τις συνδρομές των τηλεθεατών, οι δε μπορούν να εξασφαλίσουν χρηματοδότηση μόνον από άλλες πηγές [34].

86. Εάν η απαγόρευση της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας εκλαμβανόταν ως αυστηρότερος κανόνας στα πεδία που ρυθμίζονται από την οδηγία ΥΟΑΜ (κάτι που δεν ισχύει), τότε ουδόλως θα δικαιολογούνταν τυχόν διαφορετική μεταχείριση των παρόχων ΥΟΑΜ μέσω Διαδικτύου σε σχέση με οποιαδήποτε άλλη κατηγορία παρόχων ΥΟΑΜ. Από την άποψη του σκοπού του συγκεκριμένου κανόνα, οι διάφοροι πάροχοι ΥΟΑΜ δεν τελούν σε αντικειμενικώς διαφορετικές μεταξύ τους καταστάσεις.

[32] Πρβλ. απόφαση της 26ης Μαρτίου 2020, Miasto Łowicz και Prokurator Generalny (C-558/18 και C-563/18, EU:C:2020:234, σκέψεις 44 και 45 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[33] Συγκεκριμένα, η λύση αυτή συνάδει με τη γενική αρχή της ίσης μεταχείρισης η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 20 του Χάρτη. Στις επεξηγήσεις σχετικά με τον [Χάρτη] (ΕΕ 2007, C 303, σ. 17), η επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 20 – Ισότητα έναντι του νόμου έχει ως εξής: «Το άρθρο αυτό αντιστοιχεί στη γενική αρχή δικαίου, η οποία είναι εγγεγραμμένη σε όλα τα ευρωπαϊκά συντάγματα και την οποία το Δικαστήριο έκρινε ως θεμελιώδη αρχή του κοινοτικού δικαίου (απόφαση της 13ης Νοεμβρίου 1984, Racke, υπόθεση 283/83, Συλλογή 1984, σ. 3791, απόφαση της 17ης Απριλίου 1997, υπόθεση 15/95, EARL, Συλλογή 1997, σ. I–1961, και απόφαση της 13ης Απριλίου 2000, υπόθεση 292/97, Karlsson, Συλλογή 2000, σ. 2737)». Βάσει της αρχής της ίσης μεταχείρισης, όχι μόνο θα πρέπει να μην αντιμετωπίζονται διαφορετικά παρόμοιες καταστάσεις, αλλά και να μην αντιμετωπίζονται κατά τον ίδιο τρόπο διαφορετικές καταστάσεις, εκτός αν η αντιμετώπιση αυτή δικαιολογείται. Πρβλ. απόφαση της 14ης Σεπτεμβρίου 2010, Akzo Nobel Chemicals και Akcros Chemicals κατά Επιτροπής κ.λπ. (C-550/07 P, EU:C:2010:512, σκέψη 55).

[34] Πρβλ. απόφαση Sky Italia (σκέψεις 20 και 21).

87. Όσον αφορά την απαγόρευση μετάδοσης προγραμμάτων ποιοτικά υποβαθμισμένου περιεχομένου, η οδηγία ΥΟΑΜ δεν αποκλείει τη δυνατότητα των κρατών μελών να επιφυλάσσουν διαφορετική μεταχείριση στους συμβατικούς τηλεοπτικούς οργανισμούς σε σχέση με τους οργανισμούς που εκπέμπουν μέσω διαδικτύου χωρίς να είναι συμβατικοί τηλεοπτικοί σταθμοί. Το ζήτημα αυτό δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας.

88. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να μην απαντήσει στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα.

3. Επί του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος – τα όρια της αρχής της σύμφωνης ερμηνείας

89. Το τρίτο προδικαστικό ερώτημα βασίζεται στην παραδοχή της πλειοψηφίας του δικάζοντος τμήματος του αιτούντος δικαστηρίου ότι η γενικού χαρακτήρα υποχρέωση σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας την οποία επιβάλλει η ισχύουσα ελληνική νομοθεσία δεν αφορά και τους ειδησεογραφικούς ιστοτόπους που παρέχουν και ΥΟΑΜ. Ως εκ τούτου, κατά την ερμηνεία που προέκρινε η πλειοψηφία, το ελληνικό δίκαιο δεν παρέχει νομικό έρεισμα για την επιβολή των επίμαχων κυρώσεων [35].

90. Με το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινισθεί αν υπέχει την υποχρέωση να ερμηνεύσει το εθνικό δίκαιο κατά τέτοιο τρόπο ώστε η απαγόρευση προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας να καταλαμβάνει και τους ειδησεογραφικούς ιστοτόπους που παρέχουν και ΥΟΑΜ, ακόμη και αν τούτο συνεπάγεται την επιβολή κυρώσεων.

91. Κατά πάγια νομολογία, μια οδηγία δεν μπορεί, αφ' εαυτής, να γεννά υποχρεώσεις εις βάρος ιδιώτη [36]. Τέτοιες υποχρεώσεις γεννώνται μόνον διά της μεταφοράς της οδηγίας στο εθνικό δίκαιο. Κατά συνέπεια, δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι η οδηγία ΥΟΑΜ επιβάλλει αφ' εαυτής στις εταιρίες «Μακελειό» και Zougla την υποχρέωση να μην θίγουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

92. Οσάκις η μεταφορά οδηγίας στο εθνικό δίκαιο είναι πλημμελής ή ελλιπής, τα εθνικά δικαστήρια υπέχουν την υποχρέωση να ερμηνεύσουν το εθνικό δίκαιο σύμφωνα με τις επιταγές της οδηγίας, όπως έχει διευκρινίσει το Δικαστήριο, αρχικώς στην απόφαση Von Colson και Kamman [37]. Το εθνικό δικαστήριο οφείλει να προβαίνει «σε κάθε ενέργεια που εμπίπτει στην αρμοδιότητά του» προκειμένου να διασφαλίζει την αποτελεσματική εφαρμογή της οδηγίας στην εκάστοτε συγκεκριμένη υπόθεση [38]. Μπορεί ακόμη και να υποχρεωθεί να τροποποιήσει την πάγια νομολογία του, σε περίπτωση που αυτή στηρίζεται σε ερμηνεία του εσωτερικού δικαίου η οποία δεν συμβιβάζεται με τους σκοπούς της εκάστοτε οδηγίας [39].

[35] Η Επιτροπή εξέφρασε αμφιβολίες ως προς το παραδεκτό του ως άνω προδικαστικού ερωτήματος (καθώς και του δευτέρου). Θεωρεί ότι το αιτούν δικαστήριο βασίζει το ερώτημα αυτό στην –εκ πρώτης όψεως– εσφαλμένη παραδοχή ότι η μεταφορά της οδηγίας ΥΟΑΜ στο εθνικό δίκαιο δεν καταλαμβάνει παρόχους που μεταδίδουν περιεχόμενο μέσω Διαδικτύου χωρίς να είναι ταυτόχρονα και συμβατικοί τηλεοπτικοί σταθμοί. Ωστόσο, στο πλαίσιο της διαδικασίας προδικαστικής παραπομπής, το Δικαστήριο δεν δύναται να αποφανθεί σχετικά με την αληθή έννοια του εθνικού δικαίου. Το αιτούν δικαστήριο εξηγεί με σαφήνεια ότι οι γνώμες των δικαστών του δικάζοντος τμήματός του διίστανται όσον αφορά τη ερμηνεία του εθνικού δικαίου, πλην όμως η πλειοψηφία προκρίνει τη θέση επί της οποίας βασίζεται το υποβληθέν προδικαστικό ερώτημα. Επομένως, το Δικαστήριο οφείλει να απαντήσει στο συγκεκριμένο προδικαστικό ερώτημα υπό την παραδοχή ότι η έννοια του εθνικού δικαίου είναι αυτή την οποία εκθέτει το αιτούν δικαστήριο στις περί παραπομπής αποφάσεις του.

[36] Αφετηρία της νομολογίας αυτής υπήρξε η απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 1986, Marshall (152/84, EU:C:1986:84, σκέψη 48). Για την πλέον πρόσφατη επιβεβαίωση της νομολογίας αυτής, βλ. αποφάσεις της 7ης Αυγούστου 2018, Smith (C-122/17, EU:C:2018:631, σκέψεις 42 και 43), και της 18ης Ιανουαρίου 2022, Thelen Technopark Berlin (C-261/20, EU:C:2022:33, σκέψη 32).

[37] Πρβλ. απόφαση της 10ης Απριλίου 1984, von Colson και Kamann (14/83, EU:C:1984:153).

[38] Πρβλ. απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 2004, Pfeiffer κ.λπ. (C-397/01 έως C-403/01, EU:C:2004:584, σκέψη 118).

[39] Απόφαση της 19ης Απριλίου 2016, DI (C-441/14, EU:C:2016:278, σκέψη 33).

93. Επομένως, σκοπός της σύμφωνης ερμηνείας είναι να δίδεται, σε συγκεκριμένη περίπτωση, λύση έχουσα ως αποτέλεσμα εκείνο το οποίο θα προέκυπτε εάν η οδηγία είχε μεταφερθεί προσηκόντως στο εθνικό δίκαιο [40].

94. Εν προκειμένω, επιδιωκόμενο αποτέλεσμα είναι η επιβολή στις εταιρίες Μακελειό και Zougla υποχρεώσεως να μην θίγουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια με τα οπτικοακουστικά προγράμματα που διαθέτουν στο κοινό.

95. Ωστόσο, στο πλαίσιο των υπό κρίση υποθέσεων, η κατ' αυτήν την έννοια σύμφωνη ερμηνεία του εθνικού δικαίου θα γεννούσε κατάσταση οιονεί ποινικής ευθύνης, καθόσον θα καθιστούσε επιτρεπτή την επιβολή διοικητικών κυρώσεων για παράβαση των υποχρεώσεων που προέκυψαν διά της εν λόγω ερμηνείας.

96. Πολύ σύντομα αφότου καθιερώθηκε η υποχρέωση της σύμφωνης ερμηνείας, το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι η υποχρέωση αυτή έχει και ορισμένα όρια [41]. Μεταξύ δε των περιπτώσεων υπέρβασης των εν λόγω ορίων καταλέγεται και εκείνη κατά την οποία η σύμφωνη ερμηνεία οδηγίας θα είχε ως αποτέλεσμα τη στοιχειοθέτηση ή επίταση της ποινικής ευθύνης όσων ενεργούν κατά παράβαση των διατάξεών της [42].

97. Η αναγνώριση του ορίου αυτού αντικατοπτρίζει την αρχή της νομιμότητας, όπως αυτή εκφράζεται στο αξίωμα nullum crimen, nulla poena sine lege. Η εν λόγω αρχή κατοχυρώνεται στο άρθρο 49 του Χάρτη και στο άρθρο 7 της ΕΣΔΑ.

98. Εν ολίγοις, η αρχή της νομιμότητας συνεπάγεται ότι ουδείς μπορεί να υπέχει ευθύνη ποινική ή οιονεί ποινική [43] για πράξη η οποία δεν απαγορευόταν από τον *νόμο* κατά τον χρόνο της τέλεσής της.

99. Δεδομένου ότι η σύμφωνη ερμηνεία έπεται της τέλεσης της εκάστοτε κολάσιμης πράξης, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι γεννά ποινική ευθύνη εκ των υστέρων [44].

100. Στις υπό κρίση υποθέσεις, φαίνεται ότι η πλειοψηφία του δικάζοντος τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας και οι αιτούσες των κύριων δικών εκκινούν από την παραδοχή ότι η αρχή της νομιμότητας επιτάσσει να κατονομάζονται πάντοτε στην εκάστοτε εφαρμοστέα διάταξη

[40] Πρβλ. απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 2004, Pfeiffer κ.λπ. (C-397/01 έως C-403/01, EU:C:2004:584, σκέψη 119).

[41] Ειδικότερα, με την απόφασή του της 13ης Νοεμβρίου 1990, Marleasing (C-106/89, EU:C:1990:395, σκέψη 8), το Δικαστήριο επισήμανε ότι το εθνικό δικαστήριο που καλείται να εξεύρει λύση διά της σύμφωνης ερμηνείας του εθνικού δικαίου οφείλει να πράξει τούτο «κατά το μέτρο του δυνατού». Από την έκδοση δε της αποφάσεως της 16ης Ιουνίου 2005, Pupino (C-105/03, EU:C:2005:386) και εφεξής, όρια στην εφαρμογή της αρχής της σύμφωνης ερμηνείας θέτει και η έννοια της contra legem ερμηνείας [όπ.π., σκέψη 47 και, πιο πρόσφατα, απόφαση της 25ης Ιανουαρίου 2024, Sofiyski gradski sad (C-722/22, EU:C:2024:80, σκέψη 24 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία)].

[42] Πρβλ. απόφαση της 8ης Οκτωβρίου 1987, Kolpinghuis Nijmegen (80/86, EU:C:1987:431, σκέψη 13). Βλ., επίσης, αποφάσεις της 3ης Μαΐου 2005, Berlusconi κ.λπ. (C-387/02, C-391/02 και C-403/02, EU:C:2005:270, σκέψη 74), και της 20ής Δεκεμβρίου 2017, Vaditrans (C-102/16, EU:C:2017:1012, σκέψη 56 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[43] Το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η αρχή της νομιμότητας, η οποία κατά κανόνα ασκεί την επιρροή της στον τομέα του ποινικού δικαίου, τυγχάνει εφαρμογής και όσον αφορά τις διοικητικές κυρώσεις. Πρβλ. αποφάσεις της 28ης Οκτωβρίου 2010, SGS Belgium κ.λπ. (C-367/09, EU:C:2010:648, σκέψεις 39 και 61), και της 24ης Μαρτίου 2021, Prefettura Ufficio territoriale del governo di Firenze (C-870/19 και C-871/19, EU:C:2021:233, σκέψεις 49 και 50). Συγκεκριμένα, όπως έχει υποστηρίξει η γενική εισαγγελέας J. Kokott, δεν υπάρχει κανένας λόγος να μη χρησιμοποιηθεί και η αρχή nullum crimen nulla poena sine lege ως μέτρο συγκρίσεως κατά την εκτίμηση διοικητικών προϋποθέσεων επιβολής κυρώσεων (βλ. προτάσεις της στην υπόθεση SGS Belgium κ.λπ., C-367/09, EU:C:2010:440, σημείο 37).

[44] Η άποψη αυτή ενέχει βέβαια και κάτι το παράδοξο. Συγκεκριμένα, η ερμηνεία του δικαστή δεν δημιουργεί νέο δίκαιο, αλλά απλώς διαπιστώνει τι προέβλεπε ο νόμος ήδη από θεσπίσεώς του. Ως εκ τούτου, μπορεί εξίσου να υποστηριχθεί η άποψη ότι η εκάστοτε επίμαχη έννομη υποχρέωση υπήρχε ήδη κατά τον χρόνο τέλεσης της κολάσιμης πράξης. Εντούτοις, έχει σημασία και το υποκειμενικό στοιχείο, ήτοι ότι ο ενδιαφερόμενος ο οποίος εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής συγκεκριμένων κανόνων δικαίου ήταν σε θέση να γνωρίζει με επαρκή σαφήνεια ποιες υποχρεώσεις του επιβάλλει το δίκαιο στο οποίο έχει πρόσβαση. Επομένως, τυχόν δημιουργική ερμηνεία εκ μέρους του δικαστή θα μπορούσε πράγματι να εξομοιωθεί με νομοθέτηση.

του νόμου τα πρόσωπα τα οποία εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της. Δεδομένου ότι αυτό δεν συμβαίνει στην περίπτωση των επίμαχων διατάξεων της ελληνικής νομοθεσίας –οι οποίες δεν μνημονεύουν ρητώς τους ειδησεογραφικούς ιστοτόπους που παρέχουν και ΥΟΑΜ–, θα μπορούσε να συναχθεί το συμπέρασμα ότι οι αιτούσες δεν γνώριζαν ότι η απαγόρευση μετάδοσης προγραμμάτων που θίγουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια καταλαμβάνει και τις ίδιες. Επομένως, τούτο θα συνιστούσε υπέρβαση των ορίων της αρχής της σύμφωνης ερμηνείας.

101. Ωστόσο, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, καθώς και εκείνη του ΕΔΔΑ, προκειμένου να πληρούνται οι επιταγές της αρχής της νομιμότητας δεν απαιτείται ρητή μνεία περιεχόμενη σε διάταξη νόμου. Το κρίσιμο ζήτημα έγκειται στο αν ο ενδιαφερόμενος ήταν σε θέση να προβλέψει ότι η επίμαχη απαγόρευση αφορούσε και τη δική του δραστηριότητα.

102. Έτσι, το ΕΔΔΑ έχει διευκρινίσει ότι «[κ]ατά τη χρήση του όρου “δίκαιο” [στην αγγλική: law], το άρθρο 7 της ΕΣΔΑ αναφέρεται στον ίδιο όρο που χρησιμοποιείται και σε άλλα σημεία της ΕΣΔΑ [στην αγγλική: law –μεταφραζόμενος επίσης ως «νόμος»], και ο οποίος περιλαμβάνει τόσο το δίκαιο που έχει θεσπισθεί νομοθετικά όσο και τη νομολογία και περιλαμβάνει επίσης την τήρηση απαιτήσεων ποιότητας, μεταξύ των οποίων της προσβασιμότητας και της προβλεψιμότητας» [45].

103. Ομοίως, παραπέμποντας στη νομολογία του ΕΔΔΑ, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η προϋπόθεση ότι ο νόμος πρέπει να ορίζει σαφώς τις αξιόποινες πράξεις και τις αντίστοιχες ποινές «πληρούται όταν ο πολίτης μπορεί να γνωρίζει, με βάση το κείμενο της σχετικής διατάξεως και, εν ανάγκη, με τη βοήθεια της ερμηνείας που δίδεται στην εν λόγω διάταξη από τα δικαστήρια, ποιες πράξεις και παραλείψεις στοιχειοθετούν την ποινική ευθύνη του» [46].

104. Η αρχή nullum crimen, nulla poena sine lege δεν μπορεί επομένως να ερμηνευθεί ως απαγορεύουσα τη βαθμιαία αποσαφήνιση των κανόνων περί ποινικής ευθύνης διά της νομολογιακής ερμηνείας από τη μία υπόθεση στην άλλη, υπό την προϋπόθεση ότι το αποτέλεσμα είναι ευλόγως προβλέψιμο κατά τον χρόνο της διαπράξεως της παραβάσεως, λαμβανομένης ιδίως υπόψη της ερμηνείας που προέκρινε κατά την περίοδο εκείνη η σχετική με την επίμαχη διάταξη νόμου νομολογία [47].

105. Εν ολίγοις, από την άποψη των επιταγών της αρχής της νομιμότητας, το καίριας σημασίας στοιχείο έγκειται στο να γνωρίζει – ή έστω να μην μπορεί να αγνοεί– το πρόσωπο εις βάρος του οποίου επιβάλλεται η κύρωση ότι η πράξη του απαγορευόταν.

106. Όπως έχει διευκρινίσει περαιτέρω το Δικαστήριο, η έκταση της έννοιας της προβλεψιμότητας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το περιεχόμενο του νομοθετήματος για το οποίο πρόκειται, από τον τομέα τον οποίο καλύπτει, καθώς και από τον αριθμό και την ιδιότητα των αποδεκτών του. Η προβλεψιμότητα του νόμου δεν εμποδίζει το ενδιαφερόμενο πρόσωπο να προσφύγει σε συμβουλές ειδικών προκειμένου να αξιολογήσει, όσο τούτο είναι ευλόγως δυνατό με βάση τις συγκεκριμένες περιστάσεις, τις συνέπειες που μπορούν να προκύψουν από μια συγκεκριμένη πράξη. Τούτο δε ισχύει ιδίως όσον αφορά τους επαγγελματίες, οι οποίοι είναι

[45] Απόφαση του ΕΔΔΑ της 22ας Ιουνίου 2000, Coëme κ.λπ. κατά Βελγίου (CE:ECHR:2000:0622JUD003249296, § 145 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[46] Απόφαση της 3ης Μαΐου 2007, Advocaten voor de Wereld (C-303/05, EU:C:2007:261, σκέψη 50). Βλ., επίσης, απόφαση της 24ης Μαρτίου 2021, Prefettura Ufficio territoriale del governo di Firenze (C-870/19 και C-871/19, EU:C:2021:233, σκέψη 49).

[47] Αποφάσεις της 22ας Οκτωβρίου 2015, AC-Treuhand κατά Επιτροπής (C-194/14 P, EU:C:2015:717, σκέψη 41), και της 27ης Ιουνίου 2024, Mylan Laboratories και Mylan κατά Επιτροπής (C-197/19 P, EU:C:2024:550, σκέψη 156 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

συνηθισμένοι να πρέπει να επιδεικνύουν μεγάλη σύνεση κατά την άσκηση του επαγγέλματός τους. Για τον λόγο αυτό, μπορεί να αναμένεται από αυτούς να επιδεικνύουν ιδιαίτερη μέριμνα για την αξιολόγηση των κινδύνων τους οποίους ενέχει το οικείο επάγγελμα [48].

107. Επομένως, στις υπό κρίση υποθέσεις, δεν επιτρέπεται, κατ' αρχήν, στο αιτούν δικαστήριο να προσφύγει σε σύμφωνη ερμηνεία του εθνικού δικαίου προκειμένου να κρίνει ότι οι αιτούσες συννόμως υπέστησαν κυρώσεις για προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Τούτο, όμως, ισχύει υπό την επιφύλαξη ενδεχόμενης κρίσης του αιτούντος δικαστηρίου ότι οι αιτούσες των κύριων δικών ήταν σε θέση να προβλέψουν, με βάση την ισχύουσα κατά τον κρίσιμο χρόνο ελληνική νομοθεσία, και μολονότι οι οικείες διατάξεις δεν κατονόμαζαν ρητώς μεταξύ των αποδεκτών τους τους ειδησεογραφικούς ιστοτόπους που παρέχουν και ΥΟΑΜ, ότι η απαγόρευση μετάδοσης προγραμμάτων με απαγορευόμενο περιεχόμενο καταλάμβανε και τους ίδιους [49].

108. Στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να διαπιστώσει αν οι αιτούσες των κύριων δικών ήταν σε θέση να προβλέψουν, κατά τον χρόνο της μετάδοσης των επίμαχων προγραμμάτων, ότι η απαγόρευση της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και η αντίστοιχη κύρωση σε περίπτωση παραβίασής της, αφορούσε και τις δικές τους δραστηριότητες, παρά το γεγονός ότι πρόκειται για ειδησεογραφικούς ιστοτόπους που παρέχουν και ΥΟΑΜ [50]. Σε περίπτωση που κριθεί ότι οι αιτούσες των κύριων δικών όφειλαν πράγματι να γνωρίζουν τη συγκεκριμένη απαγόρευση, τότε η κατάφαση της σχετικής τους υποχρέωσης διά της ερμηνευτικής αποσαφήνισης των κανόνων του ελληνικού δικαίου δεν υπερβαίνει κατ' ανάγκην τα όρια που θέτει η αρχή της νομιμότητας στην εφαρμογή της αρχής της σύμφωνης ερμηνείας.

4. Επί του τετάρτου και του πέμπτου προδικαστικού ερωτήματος

109. Το τέταρτο και το πέμπτο προδικαστικό ερώτημα υποβάλλονται σε περίπτωση κατά την οποία το Δικαστήριο δώσει αρνητική απάντηση στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, ήτοι ότι η οδηγία ΥΟΑΜ δεν επιτάσσει τη θέσπιση γενικού χαρακτήρα απαγόρευσης των προγραμμάτων που θίγουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και των προγραμμάτων ποιοτικά υποβαθμισμένου περιεχομένου.

110. Δεδομένου ότι προτείνω στο Δικαστήριο να δώσει καταφατική απάντηση στο εν λόγω προδικαστικό ερώτημα, παρέλκει η απάντηση στο τέταρτο και το πέμπτο προδικαστικό ερώτημα.

[48] Αποφάσεις της 5ης Μαΐου 2022, BV, (C-570/20, EU:C:2022:348, σκέψη 43), και της 27ης Ιουνίου 2024, Mylan Laboratories και Mylan κατά Επιτροπής (C-197/19 P, EU:C:2024:550, σκέψη 157 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[49] Υπενθυμίζεται ότι στις υπό κρίση υποθέσεις το ΕΣΡ επέβαλε τέσσερα πρόστιμα. Όσον αφορά το Μακελειό, το πρώτο πρόστιμο επιβλήθηκε για υποκίνηση σε βία ή μίσος εναντίον προσώπων λόγω του γενετήσιου προσανατολισμού τους. Το πρόστιμο αυτό δεν εγείρει ζητήματα, καθόσον επιβλήθηκε βάσει ρητής απαγόρευσης που επιβάλλει ο νόμος 4779/2021, ο οποίος μετέφερε την οδηγία ΥΟΑΜ στο ελληνικό δίκαιο και ο οποίος προέβλεπε την επιβολή κυρώσεων κατά παραπομπή σε προγενέστερη νομοθεσία. Αντιθέτως, το δεύτερο πρόστιμο εις βάρος του Μακελειού, καθώς και αμφότερα τα πρόστιμα εις βάρος της Zougla, επιβλήθηκαν βάσει προγενέστερων διατάξεων, οι οποίες δεν επέβαλλαν ρητώς υποχρεώσεις για τη συγκεκριμένη κατηγορία παρόχων περιεχομένου μέσω Διαδικτύου. Για τον λόγο αυτόν, η πλειοψηφία του δικάζοντος τμήματος του αιτούντος δικαστηρίου έκρινε ότι τα επίμαχα πρόστιμα αντιβαίνουν στην αρχή της νομιμότητας.

[50] Η Επιτροπή τοποθετείται υπέρ της διαπίστωσης αυτής, επισημαίνοντας ότι οι αιτούσες όφειλαν να γνωρίζουν ότι ο κώδικας δεοντολογίας ειδησεογραφικών και άλλων δημοσιογραφικών εκπομπών, ο οποίος τέθηκε σε ισχύ διά του προεδρικού διατάγματος 77/2003, απαγορεύει την προβολή περιεχομένου που θίγει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια καθώς και ποιοτικά υποβαθμισμένου περιεχομένου. Ακόμη και αν ο κώδικας αυτός δεν αποτελεί νομικά δεσμευτική πράξη, εντούτοις μπορεί να ληφθεί υπόψη κατά την εκτίμηση της προβλεψιμότητας των αντίστοιχων εννόμων υποχρεώσεων. Πράγματι, από τη νομολογία του ΕΔΔΑ προκύπτει ότι, όταν πρέπει να διαπιστωθεί κατά πόσον ορισμένη υποχρέωση προβλεπόταν από τον νόμο κατά την έννοια του άρθρου 7 της ΕΣΔΑ, συνεκτιμώνται και νομικές πράξεις αυτού του είδους. Στην απόφασή του της 6ης Απριλίου 2010, Flinkkilä κ.λπ. κατά Φινλανδίας (CE:ECHR:2010:0406JUD002557604, § 63 έως 68), το ΕΔΔΑ έκρινε ότι, μολονότι η νομοθεσία δεν ήταν σαφής, οι κατευθυντήριες αρχές για τους δημοσιογράφους και η πρακτική του [φινλανδικού] συμβουλίου αυτορρύθμισης των μέσων μαζικής ενημέρωσης προέβλεπαν κανόνες ακόμη αυστηρότερους από εκείνους του ποινικού δικαίου. Για τον λόγο αυτόν, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η επίμαχη στην υπόθεση εκείνη υποχρέωση προβλεπόταν από τον νόμο, και ότι, κατά συνέπεια, η επιβληθείσα κύρωση δεν αντέβαινε στην αρχή της νομιμότητας.

111. Πράγματι, είμαι της γνώμης ότι, σε απάντηση του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος, το Δικαστήριο θα πρέπει να διευκρινίσει ότι η ποιότητα των μεταδιδόμενων προγραμμάτων δεν εμπίπτει στο ρυθμιστικό πεδίο της οδηγίας ΥΟΑΜ και ότι, ως εκ τούτου, η εν λόγω οδηγία δεν απαγορεύει τη μετάδοση προγραμμάτων ποιοτικά υποβαθμισμένου περιεχομένου. Εντούτοις, στο μέτρο που το αιτούν δικαστήριο διευκρινίζει ότι το δεύτερο σκέλος του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος, όπου γίνεται λόγος για τα προγράμματα ποιοτικά υποβαθμισμένου περιεχομένου, αφορά προγράμματα με τα χαρακτηριστικά των επίμαχων στις υπό κρίση υποθέσεις, στην πραγματικότητα θέτει το ίδιο ερώτημα το οποίο τίθεται και με το πρώτο σκέλος του ίδιου προδικαστικού ερωτήματος και το οποίο αφορά την προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Επομένως, στις υπό κρίση υποθέσεις το αιτούν δικαστήριο δεν επιλαμβάνεται ζητήματος σχετικού με την επιβαλλόμενη από το εθνικό δίκαιο απαγόρευση μετάδοσης προγραμμάτων ποιοτικά υποβαθμισμένου περιεχομένου, ήτοι ζητήματος που να βαίνει πέραν εκείνου που αφορά την απαγόρευση της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

112. Για τους λόγους αυτούς, θεωρώ ότι παρέλκει η απάντηση στο τέταρτο και στο πέμπτο προδικαστικό ερώτημα.

IV. Πρόταση

113. Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα που του υποβλήθηκαν από το Συμβούλιο της Επικρατείας (Ελλάδα) ως ακολούθως:

1) Το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2010/13/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 10ης Μαρτίου 2010, για τον συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων (οδηγία για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων), όπως αυτή τροποποιήθηκε με την οδηγία (ΕΕ) 2018/1808 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 14ης Νοεμβρίου 2018, εξεταζόμενο υπό το πρίσμα των σκοπών της οδηγίας αυτής,

   έχει την έννοια ότι στο ρυθμιστικό του πεδίο εντάσσεται η γενικού χαρακτήρα απαγόρευση των προγραμμάτων που θίγουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

   Πέραν της απαγορεύσεως της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, καθώς και της απαιτήσεως τηρήσεως των λοιπών υποχρεώσεων που επιβάλλονται με την οδηγία στα πεδία τα οποία διέπει, το περιεχόμενο των προγραμμάτων δεν εντάσσεται στο ρυθμιστικό πεδίο της οδηγίας ΥΟΑΜ.

2) Λαμβανομένης υπόψη της απάντησης στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, παρέλκει η απάντηση του Δικαστηρίου στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα.

3) Η αρχή της νομιμότητας, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 49, παράγραφος 1, πρώτη περίοδος, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεν επιτρέπει στο αιτούν δικαστήριο να προσφύγει σε σύμφωνη ερμηνεία του εθνικού δικαίου προκειμένου να κρίνει σύννομη την επιβολή κυρώσεων για προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, εκτός εάν ο ενδιαφερόμενος ήταν σε θέση να προβλέψει, με βάση την ισχύουσα κατά τον κρίσιμο χρόνο ελληνική νομοθεσία, και μολονότι οι οικείες διατάξεις δεν κατονόμαζαν ρητώς μεταξύ των αποδεκτών τους τους ειδησεογραφικούς ιστοτόπους που παρέχουν και ΥΟΑΜ, ότι η απαγόρευση μετάδοσης προγραμμάτων με περιεχόμενο το οποίο θίγει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια αφορούσε και τον ίδιο.

Στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να διαπιστώσει αν οι αιτούσες των κύριων δικών ήταν σε θέση να προβλέψουν, κατά τον χρόνο της μετάδοσης των επίμαχων προγραμμάτων, ότι η απαγόρευση της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και η αντίστοιχη κύρωση σε περίπτωση παραβίασής της, αφορούσε και τις δικές τους δραστηριότητες. Εφόσον κριθεί ότι οι αιτούσες των κύριων δικών όφειλαν πράγματι να γνωρίζουν τη συγκεκριμένη απαγόρευση, τότε η κατάφαση της σχετικής τους υποχρέωσης διά της ερμηνευτικής αποσαφήνισης των κανόνων του ελληνικού δικαίου δεν υπερβαίνει κατ' ανάγκην τα όρια που θέτει η αρχή της νομιμότητας στην εφαρμογή της αρχής της σύμφωνης ερμηνείας.

4) Παρέλκει η απάντηση στο τέταρτο και στο πέμπτο προδικαστικό ερώτημα.